Digitaliseret af | Digitised by

Forfatter(e) | Author(s):	Bajer, Fredrik.
Titel | Title:	Hvilket Forhold imellem Stat, Kirke og Skole fremmer bedst sand Frihed, Tro og Oplysning i Folket? : Bidrag til Svar.
Udgivet år og sted | Publication time and place:	Kjøbenhavn : Th. Michaelsen & Tillge, 1868
Fysiske størrelse | Physical extent:	48 s.

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

Bajer

Stat, Kirke

og Skole.

1868.

34 2, - 340.

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
DA 1.-2.S 34 II 8°

1 1 34 2 8 02988 3

+ REX

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Hvilket Forhold imellem

Stat, Kirke og Skole

fremmer bedst sand

Frihed, Tro og Oplysning

i

Folket?

Bidrag til Svar

af

Fredrik Bajer.

Kjøbenhavn.

Th. Michaelsen & Tillge.

(C. G. Iversens Boghandel.)

Louis Kleins Bogtrykkeri.

1868.

Det fræmhæves, at min egen skrivemåde ej er fulgt i dette skrift. At bruge denne vilde gjort for megen ulejlighed i »Dansk Kirketidende« (talmærke 38 – 42), hvorefter denne bog er et aftryk (dog med mindre rettelser).

Forf.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Indhold.

Side

Indledning. — Spørgsmaalet er „brændende". Mange tusinde Ordninger er mulige; kun en naturlig. Intet nyt skal udtænkes, men noget gammelt udgranskes. De enkle Formaal maa klares. Statens, Kirkens og Skolens Formaal. De tre Formaal er ej indbyrdes stridige; ti de enes i Guds Vilje. Kræfternes Ening og Arbeidets Deling. Afgrænsning (ikke Skilsmisse) imellem Stat, Kirke og Skole. Gjensidig Understøttelse følger i naturlig Ordning af sig selv. Grunden til vrange eller ensidige Synsmaader ..... 5.

I. **Stat.** — Staten lignet ved et Legem, hvis Sjæl er Kirken, og hvis Aand Skolen. Kun Staten bærer Sværdet. Formens Vigtighed med Hensyn til Indholdet. Statens Opgave ligeoverfor Kirkens og Skolens Former; ligesaa overfor andre. Staten hindrer tidt de guddomlige Samfundsnaturlove i at virke. Bastiats Mening om Statens Opgave. Frihed i videste Mening omfatter ogsaa Sikkerhed og Ejendomsret. Hvilken Stat der har den frieste Forfatning. Udvandring er tildels Statens Skam ..... 11.

II. **Kirke** — Striden om, hvorvidt Kirken er en „borgerlig Indretning", og om den „bekjendelsesløse Rigsdag". Staten maa styre Kirkens rent ydre, Kirken selv sine indre Sager. Staten, som Stat, bør ej engang have sin særlige Tro. Alle bør uden Hensyn til Tro stilles lige for Statens Love. Staten skal værne om almindelig Trosfrihed. Troen er bedst tjent med at undvære Statens legemlige Hjælp. Ordet kan ikke virkelig sejre uden ved sin egen Magt; enhver sand Kristen idetmindste maa være Frikirkemand. Historisk Oversyn: Kirkestat, Statskirke, Folkekirke; men den danske saakaldte „Folkekirke" er kun Flertalskirke; „fri Kirke i fri Stat"; Kirkefrihedsmændene vil fremme Troen, idet de ombanner Kirkens Former, hvorfor Tro tidt for Statskirkemændene ser ud som Vantro (Ad. Franck). Ved Afgrænsning imellem Stat og Kirke, ydre og indre Sager, maa Formaalene være Ledestjerner. Kirkens ydre Sager: Skytsret, Tilstædelsesret, Tilsynsret, Forbuds- eller Ophævelsesret (hos Staten). Kirkens indre Sager: Trosvedtægtsret, Tjenesteordningsret, Godsstyrelsesret, Præstevalgret, Ændringsret, Kirketugtsret (hos Kirken). Blandede Sager t. E. Ægteskabet ..... 16.

Side

III. **Skole.** — Oversyn: Skolen staar i Folket jævnsides Staten og Kirken. Nødvendighed af en fast højeste Grundsætning ogsaa ved Skoleordning. Historisk Oversyn: Kirkeskole, Statsskole, Folkeskole (d. e. Friskole). Fremtiden vokser frem af Skolen. Skolens ydre Sager: Skytsret, Tilstædelsesret, Tilsynsret, Forbuds- eller Ophævelsesret (hos Staten). Skolens indre Sager: Undervisningsret, Skoleordningsret, Godsstyrelsesret, Lærervalgret, Ændringsret, Skoletugtsret (hos Skolen). Blandede Sager, t. E. Krigsuddannelse. Forholdet imellem Kirke og Skole, og nærmest om „Religion" som Læreemne. — Om Statens Tilsyn med „Lavmaal af Kundskab" og om Skoletvang ..... 27.

IV. **Folket.** — Stat, Kirke og Skole er til for Folkets Skyld, men Folket igjen for Guds som et Redskab til at fremme hans Vilje. Folkets Grænser. Stat og Folk er ej det samme. Sproget er Ytringen af det fælles Tankeliv: „Sprogets Grænser, Folkets Grænser". Sproget som et Redskab i Guds styrende Haand. De, som har samme Sprog, skal virke sammen. Hvorledes Folket kan blive Folk i Sandhed, komme til at opfylde sit Kald. Vejen til Folkets Formaal. Den eneste naturlige tilbageholdende Magt er Ejendomsretten. Enhver i Folket, hele Folket, skal efter Evne deltage i Bygningen af Stat, Kirke og Skole; ti derved bygger Folket sig selv ..... 43.

Indledning.

„I det mindste som i det største herskер de samme guddommelige Love og Livets Formaal er at efterspore, at kjende, i sin Sjæl at levendegjøre, hvad der er Guds Vilje, og saa at opfylde den."

(N. M. Petersen 1854.)

Ordningen af Forholdet imellem Stat, Kirke og Skole har alt længe været et af de mest „brændende Spørgsmaal" ej alene i Danmark, ej alene i Norden, men trindtom i hele Verden.

En Ordning lader sig udføre paa Tusinder og atter Tusinder af Maader. Ethvert af mange tusind Mennesker vil helst have Forholdet ordnet paa sin Maade; men ikke to af disse er aldeles ens. Ja, endog det samme Menneske har i Løbet af et vist Tidsrum som oftest mange Forslag, af hvilke heller ikke to er aldeles ens.

Det er sørgeligt at tænke sig, at alle disse mange tusind Gange tusind Ordninger uden Undtagelse er mer eller mindre ufuldkomne, menneskelige og unaturlige. Dog gives der en, som er den eneste fuldkomne, guddomlige, naturlige.

Forholdets egen Natur (det ligger i ovennævnte Ord) skal lede os paa Spor efter denne eneste naturlige Ordning, som vi skal søge at komme saa nær som muligt, (thi vi naar jo aldrig det fuldkomne i denne ufuldkomne Verden, og dog skal vi følge det guddomlige Bud: „Vær fuldkomne, ligesom Jer Fader i Himlen er fuldkommen!"). Vi skal ingenlunde ud af vor egen selvkloge Hjerne spinde en ny konstig Ordning for at stille den op ved Siden ad de utallige andre ubrugelige. Nej, — lad det dog staa klart for alle og enhver, som vil røre ved denne vigtige Sag, at det ikke gjælder om at udtænke noget nyt, men derimod om at udgranske noget gammelt, — noget, der lige siden Verdens Skabelse har levet og virket, — noget, der i Aandens

evige Verden er nedlagt samtidig med de uomskiftelige Naturlove og af den samme Skaberhaand, — noget, som vi ikke evner at ændre i mindste Maade, selv om vi enede den russiske Selvherskers jordiske Magt med en Bismarks snedige Klogt! Det, vi skal udgranske er alt til, om end aldrig noget Menneske har skuet det tilfulde, og om end ingensinde nogen kommer saa vidt. Det, vi skal udgranske, er lige saa gammelt som selve den menneskelige Tanke om Frihed, Tro og Oplysning — ja, det er jo netop vor Granskings Formaal at opdage (ikke: opfinde) det eneste naturlige Forhold, som raader imellem Midlerne til sand Friheds, Tros og Oplysnings Fremme.

Inden vi kan indse et Forhold imellem tre Kræfter, som virker hver til sit Formaal, maa vi dog først søge at stille os selve disse Formaal klarere for Øje. Et eneste Ord, som ovenfor, er nemlig ikke nok til at skildre disse; selv i tykke Bøger vilde vi ej kunne udtømme alt, hvad der ligger i dem; end mindre er det muligt i en lille Sætning, — og dog er det nødvendigt, at Læseren her nøjes dermed. Det kan ogsaa gjøre Fyldest paa dette Sted, naar man kun ikke forudindtaget tyr til Haarkløverkonster, men tager god Vilje og menneskekjærlig Overbærenhed til Hjælp.

Det er muligt, at Statens Formaal kan udtrykkes klarere og fyldigere, men til det Brug, som her skal gjøres deraf, maa det være nok at pege paa, at **Staten skal sikre alle gode Kræfters friest mulige Brug.** Her er altsaa lagt Vægt baade paa Frihed og Sikkerhed, der i visse Henseender nærmer sig hinanden, ja næsten falder sammen; Ejendomsret i videre Mening er undertiden et Udtryk for det samme. Det følger af sig selv, at „Kræfter" ogsaa maa tages i videre Mening: baade aandelige og legemlige, baade de, som det enkelte Menneske, og de, som et Samfund raader over o. s. v.

Kirkens Formaal gjælder det samme om, som er sagt ovenfor. Det væsenligste er dog, at **Kirken skal vække og vedligeholde Troen paa et evigt Liv.** Det samme siges jo paa en Maade alene af det fremmede Ord „Religion", der egenlig udtrykker „Gjenknytning", nemlig den i Støvet bundne Aands Samling med sit evige Ophav i et nyt Liv efter Døden.

Naar vi endelig vil spørge om Skolens Formaal, da

maa det først fremhæves, at ved „Skole“ maa tænkes ej alene paa Børneskolen, men tillige paa al anden Virksomhed, som har Menneske-Oplysning og Opdragelse til Formaal (derimod naturligvis ikke paa „Planteskoler“ o. lign.). Man kan da sige, at **Skolen skal udvikle og uddanne alle menneskelige Evner til det bedst mulige Brug i det virkelige Liv.** Ved „Evner“ maa man heller ikke tænke alene paa de aandelige Evner (skjønt Oplysningen har Hensyn kun til disse), men ogsaa paa alle legemlige Kræfter (eftersom man jo maa have Legemet i sin Magt, for at dette skal kunne være Aandens Redskab).

Dersom det nu lod sig godtgjøre, at disse Formaal gjensidig udelukkede hverandre, med andre Ord: at man ej kunde nærme sig et af dem uden at fjerne sig fra et andet eller begge de to andre, — ja, da maatte vi standse her og opgive Haabet om at ene Frihed, Tro og Oplysning med hverandre. Vi maatte da kjæmpe enten for Trældom for at fremme Tro eller Oplysning, eller for Vantro for at fremme Frihed eller Oplysning, eller for Vankundighed for at fremme Frihed eller Tro, — eller ogsaa søge at tilintetgjøre Frihed og Oplysning for Troens Skyld, eller Frihed og Tro for Oplysningens Skyld o. s. v. ..... hvilket trøstesløst Billed! Heldigvis lader noget lignende sig aldeles ikke godtgjøre, om end mange, ja, vel egentlig alle, mer eller mindre, handler, som om disse tre Formaal var indbyrdes stridige.

Statens, Kirkens og Skolens Formaal har tværtimod et fælles Hovedformaal: **Guds Vilje.** Naar jeg har udtrykt dette saaledes, maa jeg skynde mig at tilføje, at, ligesom disse Linier er skrevne for at læses af alle uden Hensyn til enhvers særlige Tro, saaledes har enhver især ogsaa Lov til ved „Gud“ at tænke sig det højeste Væsen, som efter enhvers egen Mening holder hele Verden sammen, — og, skulde det hænde, at nogen af mine Læsere var aldeles gudløs og kunde tro det blinde Tilfælde, Skjæbnen, istand til at styre Stjernernes vidunderlig afmaalte Veje igjennem Tusindaar og at vedligeholde den dejlige Samklang, som findes i Naturens Liv saavelsom i det menneskelige Samfundsliv; ja, da skal det endog være ham tilladt at sætte „Skjæbnens Vilje“ istedenfor, hvor selvmodsigende disse Ord end tager sig ud.

Det er da Guds Vilje, at alle vore Evner udvikles og ud-

dannes til det bedst mulige Brug i det virkelige Liv (Skolens Formaal); det er hans Vilje, at Troen paa et evigt Liv vækkes og vedligeholdes i vor Sjæl (Kirkens Formaal); og det er endelig ogsaa hans Vilje, at alle vore gode Kræfter — alt det gode, som Kirken og Skolen har vakt og udviklet, uddannet og vedligeholdt — sikres i sit friest mulige Brug (Statens Formaal), og dette hvad enten vi virker alene eller som Samfund, og dette hvad enten vi have sluttet os sammen for at fremme selve Friheden eller Troen eller Oplysningen eller et hvilketsomhelst andet godt Øjemed.

Det maa da være klart og tydeligt for enhver, som ikke med Vilje lukker Øjnene, at baade Statens, Kirkens og Skolens Kræfter maa enes i Guds Vilje. Kræfternes Ening er imidlertid kun det første Vilkaar for et Arbejdes bedst mulige Udførelse. „Ske Din Vilje her paa Jorden, som den sker i Himlen", er en af de Bønner, som mange opsender til Gud baade Morgen og Aften; men i Dagens Hede midt imellem Morgen og Aften glemmer de ofte, at baade Staten og Kirken (den synlige ialfald) og Skolen og enhvers særlige Virkekreds, stor eller lille, er en Del af Jorden, hvor Guds Vilje skulde ske ligesom paa hele Jorden, og ligesom i Himlen. Det Hele udgjøres jo dog af alle Delene tilsammen. Det andet og ligesaa nødvendige Vilkaar for, at et Værk kan fremmes paa den bedst mulige Maade — i dette Tilfælde: Guds Vilje — det er Arbejdets Deling.

Derfor har Staten faaet sit Formaal, Kirken sit og Skolen sit. Staten kan ikke uden at gjøre Skade paatage sig en Del af Kirkens eller Skolens Opgave, Kirken ikke en Del af Statens eller Skolens osv. Kun ved at virke med fuld Kraft lige løs paa sit eget Formaal, kun ved at holde sig i Sporet paa sin egen nøje afstukne Vej, men ogsaa kun ved at kunne røre sig frit indenfor sine egne faste Grændser, — vil det være muligt for Stat, Kirke og Skole, hver især, at løse sin Opgave. Det gjælder Afgrænsning, ikke Skilsmisse; thi Maalet, Hovedmaalet, er fælles. Stat, Kirke og Skole maa ikke gribe ind i hverandres særlige Gjerning, men udenom baade maa og skal de gribe. Det skal være ligesom tre Maskiner, der gjør hver sin Del af Arbejdet i en Fabrik; men ødelægger hverandre, hvis de stilles saa nær sammen, at den ene Maskines Tandhjul griber ind i den andens. Eller det er maaske

snarere, som om man vilde bruge den samme Maskine til at valse Kobberplader, Klæde og Papir: alle tre Dele kommer til at lide derved.

Skjønt Stat, Kirke og Skole — for at tjene hver sit Formaal paa den bedst mulige Maade — maa virke hver for sig, skal de dog understøtte hverandre, og det vil de ogsaa gjøre af sig selv, uden at et eneste Menneske har nødig at „ordne det Forhold"; thi det er selvklart, at, naar kun Stat, Kirke og Skole, hver især, stilles i det rette Forhold til sit fælles Formaal, Guds Vilje, saa vil de med det samme komme til at staa i det rette Forhold til hinanden indbyrdes; og enhver, som bagefter vil rette derpaa uden at tage Hensyn til Guds Vilje, vil kun gjøre Uorden, idet han jo indbringer noget ufuldkommet, noget menneskeligt, noget unaturligt i den eneste fuldkomne, guddomlige, naturlige Ordning. Denne er nemlig den bedst mulige for Statens, Kirkens og Skolens Samarbejde; og hvorledes dette i en slig tænkt Fuldkommenhedstilstand[1]) vilde foregaa, er ikke vanskeligt at se. Staten vilde værne om Kirkens og Skolens Sikkerhed og Frihed, saa at alle deres gode Kræfter kom til at røre sig friest muligt, medens enhver ond Kraft, ethvert Indgreb i andres eller andre Samfunds Frihed og Ejendom, øjeblikkelig vilde møde Modstand, ligesom ogsaa enhver Grænseoverskridelse straks vilde blive standset. Kirken vilde, naar den rettede hele sin Kraft udelukkende paa sit eget Formaal, kunne virke langt stærkere paa dem, som staar i Statens og Skolens Tjeneste, den vilde kunne vække og vedligeholde et langt fyldigere Troesliv i hele Samfundet end nu, da den har mange mindre vedkommende Formaal tillige. Skolen endelig vilde være istand til at uddanne meget dygtigere Arbejdere til baade Statens og Kirkens Tjeneste, ja den vilde mægtig fremme selve Statens og Kirkens fremtidige Udvikling, naar den i sin Søgen efter Sandhed ikke havde andet Hensyn at tage end Overensstemmelsen med Guds Vilje, medens Skolen nu som oftest først maa spørge Kirken om, hvilke Veje den maa gaa, og Kirken igjen tit maa spørge videre hos Staten.

Forholdet maa imidlertid opfattes i sit Sammenhæng. Manges

---

[1]) Det vil sige: kun med Hensyn til Ordningen; thi ellers maa man ved „Fuldkommenhedstilstand" tænke sig „det Ondes Fravær", hvilket jo ikke forudsættes her.

skjæve Syn paa Sagen grunder sig nemlig paa, at de udriver et af Ledene og stiller dette op som Hovedled, hvorunder alt andet skal underordne sig. Med Skolen har dette vel næppe været Tilfældet; derimod, som almenkjendt, med Kirken; dog er det i vor Tid vel oftest Staten, der opstilles som Forholdets Hovedled, hvilket jo dog — som ovenfor paavist — kun Guds Vilje, det eneste fælles, skal være.

Fra sligt et skjævt eller ensidigt Blik skriver sig Spørgsmaal som følgende: „Hvor vil De sikre os imod kirkelig Vranglære, naar Staten ikke maa vaage over Troens Renhed?“ eller: „Hvor stor tror De ikke, at Vankundigheden vilde blive, naar Staten ikke længer sørgede for Oplysningen?“ Det er jo, som om der ikke var andet til end Staten, ingen anden Magt og Myndighed end Statens, ingen anden virksom Kraft end den legemlige, Statens Tvangsmidler. Det er jo, ligesom om Ordet i Kirken og Tanken i Skolen var aldeles kraftesløse, naar ikke det raa Tugtens Ris altid stod lige bagved. Visselig ønsker jeg ikke kirkelig Vranglære, ligesaa lidt som Spørgeren, maaske mindre; men det er Kirkens egen Sag at sikre os derimod, medens Staten kun skal sikre Kirkens ydre Former; eller har Spørgeren — hvis han tilfældigvis skulde være Kristen — da glemt, at vor Kirkes Stifter selv sagde, at „hans Rige ikke var af denne Verden“, og at det var kun ved „Ordets Magt“, det skulde udbredes, altsaa ikke ved ydre Tvang? — Visselig ønsker jeg ikke at fremme Vankundighed og aandeligt Mørke, tværtimod; men kun ved Skolens egne, ikke ved Statens Midler; — jeg kræver kun, at Staten skal sikre Skolens ydre Former, saa at Tankelivet kan røre sig saa frit som muligt i det indre.

I.

Stat.

„Giv Kejseren det, som er Kejserens, og Gud det, som er Guds!“

(Mat. 22, 21.)

Paa en vis Maade kan Staten siges at være det Legem, hvori baade Kirken, Sjælen, og Skolen, Aanden, har sin jordiske Bolig. I Livet efter Døden kan vi aldeles ikke tænke os Søndring i Stater med særlige Styrelser. I dette Liv derimod maa selv det evige, det sjælelige eller det aandelige, ytre sig og virke gjennem noget legemligt. Tilsyneladende er det vel Legemet, som handler, men egenlig er det dog Aanden, der bruger det som sit Redskab. Og uden Sjæl er Legemet jo igrunden kun en Form uden Indhold.

Lignelsen passer ogsaa i den Henseende, at Staten alene raader over legemlig Magt: Kirken kan lige saa lidt som Sjælen føre Sværdet, Skolen lige saa lidt som Aanden. Kirkens og Skolens Sværd er derimod Ord og Tanke. At bruge Statens legemlige Magt i Kirkens og Skolens indre Sager er derfor lige saa galt som, naar man ved ydre Vold vil kue den evige Sjæl eller trælbinde den fribaarne Tanke. Det er vel sandt, at det lykkes — tilsyneladende; men i den Stat, hvor man bærer sig saaledes ad mod sin egen Kirke og Skole, handler man ligesom en Mand, der lader sig lede af sine dyriske Lyster, der sælger sin evige Sjæls Salighed for timeligt Velbevnet og lader Legemet faa Herredømmet over det aandelige, istedenfor at det burde være omvendt.

Nej, Staten, ligesom Legemet, er noget ydre. Men ligesom Legemets Sundhed er af stor Vigtighed for Sjælens, saaledes er Statens rette Ordning det ogsaa for Kirkens, og derigjennem bliver den et Vilkaar for Statsborgernes Troesliv, ja, tildels for deres evige Salighed. Men, vel at mærke: det er Former, det ydre, som det her er Statens Opgave at vedligeholde.

Statens Opgave ligeoverfor Kirken og Skolen bliver saaledes at sørge for Styrken, Sikkerheden, af disse Former, indenfor hvilke Sjæle- og Aandslivet maa røre sig frieſt muligt, aldeles uafhængig af Staten og alle andre ydre legemlige Magter; og tillige at sørge for Friheden indbyrdes imellem de ydre Former, hvori det sjælelige og aandelige fremtræder i Jordelivet. Kun, hvor disse

— om jeg maa kalde det — Kirke- eller Skolelegemer gjør Indgreb i hverandres eller andres Sikkerhed og Frihed, er det Staten tilladt at bruge legemlig Magt, Tvang, men — vel at mærke — uden at gribe ind i Formernes Indre, hvorved Staten da selv gjorde sig skyldig i samme Mistag, som den vilde rette.

Saaledes har Staten igrunden ikke andet at gjøre eller lade ligeoverfor Kirke og Skole end ligeoverfor enhver enkel Statsborger eller ligeoverfor ethvert Samfund af Statsborgere, der har sluttet sig sammen for ved Kræfternes Ening og Arbejdets Deling at samvirke til et fælles Formaal.

Denne enkle, klare, skjønne, sande Lære: *sørg kun for, at Naturen kan komme til at virke!* — den har hidtil været overhørt eller mistydet af de fleste baade Styrere og styrede: baade hine og disse har hidtil troet for meget paa Statens Almagt, for lidet paa Guds, — og det ikke mindst i indre Kirke- og Skolesager. Derfra den megen aandelige Trældom og Vankundighed, som er indført ved Tvang, og som man nu tror ogsaa at kunne hæve ved Tvang. „At tvinge Menneskerne til Frihed, Tro og Oplysning" — hvilken Modsigelse! Nej, Fremtiden vil tit sige til Staten ligesom Diogenes til Alexsander: „Gaa tilside, at Solen kan skinne paa mig!" Dersom Staten mange Gange vilde styre lidt mindre, vilde Guds Styrelse ses mere, skinne mer igjennem ligesom Solen; men det er tit, ligesom Staten troede, at Gud var falden isøvn.

Hvad skal Staten da gjøre? Skal „det Sværd, som den ikke bærer forgjæves"[1]) da ruste i Skeden? Hvortil skal den da bruge sin Magtfylde?

Svaret paa disse Spørgsmaal ligger alt i det foregaaende; men da en udmærket Forfatter og Statsmand har lagt Staten Svaret i Munden paa en saa snilrig Maade, at vi vist alle kan lære noget deraf (ogsaa for andre Tilfælde end, hvad der rører Kirke- og Skoleforhold), saa skal herunder meddeles dette Mønsterstatens Svar saalydende[2]):

---

[1]) Jf. Rom. 13, 4.

[2]) Forfatteren er den navnkundige franske Statsøkonom Fred. Bastiat (f. 1803 † 1850), som skriver, at den Magt, der fremgik af den franske Februar-Revolution 1848, burde have tiltalt Statsborgerne saaledes.

„I har overdraget mig den aabenlige Magt. Jeg skal bruge den kun i de Tilfælde, hvori dens Mellemkomst er tilladt; og det er den kun i et eneste, nemlig til Haandhævelse af Retfærd. Jeg skal tvinge enhver til at blive indenfor Grænsen af sine Rettigheder. Enhver af Jer kan derfor arbejde i Frihed om Dagen og sove i Fred om Natten. Jeg paatager mig at sørge for Menneskers og deres Ejendoms Sikkerhed: det er mit Hverv, det skal jeg opfylde — men jeg paatager mig heller ikke noget andet. Lad dog ikke længer nogen Misforstaaelse raade imellem os! For Fremtiden skal I ikke yde mig andet end den ringe Skat, der er uundgaaelig nødvendig til Ordens Haandhævelse og Retfærds Udøvelse. Men det maa I da ogsaa vide, at for Fremtiden skal enhver selv være ansvarlig for sin egen Tilværelse og Udvikling. Vend ikke længer Jere Øjne altid imod mig! Bed mig ikke om at give Jer Rigdom, Arbejde, Pengelaan med Henstand, Oplysning, Tro og Sædelighed! Glem ikke, at den Drivefjeder, i Kraft af hvilken I udvikler Jer, den findes i Jer selv; at jeg derimod, for mit vedkommende, altid handler ved Magtens Mellemkomst; at jeg intet har, ikke det ringeste, uden hvad jeg har faaet af Jer; og at jeg følgelig ikke kan bortgive den mindste Forret til nogle af Jer uden paa de andres Kostning, til de andres Skade. Dyrk da Jere Marker, frembring nyttige Varer, omflyt og ombyt disse, giv hverandre Laan og Henstand med Penge, gjør og modtag gjensidig Tjenester aldeles frit, lad Jere Sønner opdrage, søg dem en Virkekreds, dyrk Konsterne, øv Jer Forstand, rens Jere Følelser, nærm Jer gjensidig til hverandre, dan vinskibelige og godgjørende Samfund, sammenslut Jere Kræfter for at fremme saavel de enkles Velfærd som Almenvellet, følg Jere Tilbøjeligheder og opfyld Jert Kald ifølge Jere Evner, Jert Blik paa Livet og Jert eget Fremsyn. Men vent af mig kun disse to

---

Denne glimrende Tale er her oversat efter Forf.s samlede Skrifters 6te Del (5te Opl. Paris 1864), som indeholder hans snilrigste Værk: „Harmonies économiques“ (S. 125—126). Særlig blev dette Værk udgivet alt 1849, medens Forf. endnu levede. Bogen er desværre ikke oversat paa Dansk; derimod to af hans mindre Skrifter, som paa Dansk kaldes: „Falske Sætninger i Statshusholdningen“ og „Hvad man ser og hvad man ikke ser.“ Lejligheden nyttes til at nævne dem, da de synes altfor lidet kjendte af nordiske Statsmænd.

Ting: Frihed og Sikkerhed, — og lær dog at indse, at I kan ikke, uden at miste dem begge, bede mig om en tredje." —

„Frihed og Sikkerhed", hed det, var Statens eneste Opgaver. Naar jeg imidlertid ovenfor har sammentrængt Statens Formaal i Ordet Frihed alene, da tarver dette en nærmere Tydning. Sand statsborgerlig Frihed i videste Mening omfatter nemlig baade Sikkerhed og Ejendomsret. Ved Ejendom maa nemlig ikke tænkes alene paa Jord, Hus, Bohave og andre haandgribelige Ting, ej alene paa de Færdigheder, Kundskaber og aandelige Gaver, som et Menneske virkelig kan siges at eje, men i videste Mening ogsaa paa Ret til at bruge alle sine egne baade Emner, Evner og Kræfter, — ja til at bytte dem imod andres; med andre Ord: Frihed til at raade over alt sit eget. Og Indgreb i denne Frihed er Usikkerhed; den skal Staten hindre, i og med det samme hævder den Friheden, der altsaa kan siges at omfatte Sikkerheden. At Staten vaager over Sikkerheden, falder altsaa sammen med, at den værner om Friheden (vel at mærke: den sande Frihed, Friheden indenfor egne Grændser, ikke den saakaldte „Frihed" til at overskride disse og gjøre Skaar i andres lovlige Frihed; ti slig mistydet, ulovlig, saakaldet „Frihed" er det jo netop Statens Hverv at tvinge tilbage indenfor dens egne Grænser).

Nu er det klart, at, jo bedre en Stat kan løse sin Opgave, des lykkeligere vil — alt andet lige — dens Borgere føle sig, des fastere vil de knytte sig til den med Kjærlighed og Virkelyst. Men Statens Opgave kan vi jo, som ovenfor paavist, sammentrænge i det lille Ord: Frihed. Ligeledes tør vi vel nu, i Kraft af det foregaaende, udtale den Slutning, at den Stat har den frieste Forfatning, i hvilken enhver — det samme gjælder Samfund — har Lov til at gjøre alt det gode, som han vil; i hvilken ikke et eneste i Sandhed gavnligt Stræv spildes eller svækkes ved at møde Modstand; i hvilken — kort sagt — alle gode Kræfter er sikrede i sit frieste mulige Brug[1]). — Naar vi derfor i de seneste Tider ofte ser Skarer af Mennesker udvandre fra den gamle Verdens

[1]) Den samme Slutning har jeg tidligere naaet ad anden Vej, nemlig i en lille Afhandling om „Frihed", som findes i Nordisk Skoletidende 1866 XVIII Bind, Talmærke 13 — XIX B. Tmk. 1, hvortil henvises.

Stater til Fristaterne i den ny Verden, saa fristes vi til at spørge, om ikke, blandt mange Grunde hertil, ogsaa den kan have gjort sig gjældende, at den gamle Verdens Stater ikke længer løser sin Opgave paa tidsvarende Maade. Vel ved vi, at Friheden mistydes og misbruges ogsaa i de af sig selv saakaldte „Fristater"; vel ved vi, at Misbrugene hist tit kan endog overgaa dem herhjemme; — men ved nøjere Eftergranskning vil man uden Tvivl finde en væsenlig Ulighed i Naturen af disse Misbrug. Skulde det ikke kunne paavises, at, medens Staten her styrer for meget, saa styrer den der for lidt, — at, medens den her tit blander sig i mange dens Formaal aldeles uvedkommende Ting, saasom Kirkens og Skolens indre Sager, saa værner den hist ikke tilstrækkelig om de unge og endnu svage Samfundsformer, som jo netop fortrinsvis trænger til at sikres af Statens Magt imod ydre Vold? Men et staar imidlertid klart for alle, som vil se ogsaa herovrefra, og det er, at Staten hist ikke blander sig i det sjælelige og det aandelige, i Kirkens og Skolens egne indre Sager, saaledes som her; at enhver kan tro og tale, tænke og lære langt friere end her. Skulde denne sandere Trosfrihed og Undervisningsfrihed ikke være tillokkende for de mange, som herhjemme tit maa føle Slaget af Statens tilrettevisende Haand inden Kirkens og Skolens egne Enemærker, — de mange, som brænder af Iver efter at tyde Ordet ifølge sin egen inderlige Overtydning, efter at lade Tanken skinne udover de unges Kreds ud fra sit eget klare, lyse, varme Indre; men som først maa gjøre Staten til Dommer over Ordets Renhed og Tankens Sandhed? — Ja, det er et Spørgsmaal, som jeg ikke djærves at løse, — det maa henstilles til nærmere Overvejelse for de Stater, som ikke kan taale et aarlig voksende Folketab, og som begynder at føle Skamrødmen derover, selv om de endnu ikke har indset, at deres egen Brøde bærer endel af Skylden derfor.

II.

Kirke.

„Mit Rige er ikke af denne Verden."
(Joh. 18, 36.)

Der er talt og skrevet saa meget om, hvorvidt Kirken kan kaldes en „borgerlig Indretning", at det kunde tykkes altfor dumdristigt af en Lægmand at blande sig i denne Strid. Mer end højst nødvendigt skal det heller ikke ske paa dette Sted. Det har ventelig ogsaa gaaet mange saaledes, som det ofte gaar, at, naar de har hørt nogen med Dygtighed og Varme fremsætte en Mening, saa synes de, at han havde Ret; men, naar de senere har hørt Sagen lige saa dygtig og varmt udvikle af en anden, saa synes de, at denne havde Ret. Begge kan de nu imidlertid ikke godt have Ret, — dette kan selv den tykkeste Lægmandshjerne skjønne, og heraf følger da med ubønhørlig Tankestrenghed, at enten maa de begge have Uret eller en af dem. Som Lægmand kunde jeg ellers have sluppet nemt ud af denne Knibe ved ligesom Holbergs Bremenfeld at sige: „I har Ret begge to, hver paa sin Maade .... hvorfor Djævelen forliger I da ikke Sagen?" (Den politiske Kandestøber V. 2); men fra det Lægmandsstade, hvorpaa jeg fra første Færd har stillet mig i denne Afhandling, maa jeg — af Hensyn til min egen inderste Overtydning, den højeste Sandhed, et Menneske kan bøje sig for — snarere sige: I har Uret begge to, eller, hvad der næsten kommer ud paa det samme, kun halvvejs Ret. (Denne Udtalelse hindrer jo ingenlunde, at enhver andens Mening kan være ligesaa god som min.)

For nærmere at tyde min Mening maa jeg først pege tilbage paa den Lignelse, ifølge hvilken Kirke og Stat i visse Henseender kan siges at forholde sig som Sjæl og Legem. Deres Ening er Vilkaaret for Menneskets Tilvær i dette Liv; deres Skilsmisse frembringer samtidig Sjælens Frigjørelse og Legemets Affjæling, to igrunden enstydige Udtryk for Død, kun set fra hvert sin Side, det første fra et evigt og det andet fra et timeligt Stade. Men i dette Liv optræder begge disse Synsmaader med en vis Ret, som vi ej tør undlade at tage Hensyn til. Ligesaa lidt som Menneskesjælen kan udrette noget i dette Liv uden Legemet, ligesaa lidt kan Menneskelegemet udrette noget, naar Sjælen har forladt det. Med andre Ord: fra det indre, usynlige, evige Livs Stade er Kirken

ingen „borgerlig Indretning“, ligesaa lidt som den udødelige Sjæl; fra det ydre, synlige, timelige Livs Stade er Kirken derimod en „borgerlig Indretning“, — ligesaa vist som Sjælen, kun bunden i Legemets Former, kan komme til at ytre nogen Indflydelse paa dette Liv. Det følger da ogsaa af det tidligere udviklede, at Staten — ja, baade dens lovgivende, udøvende og dømmende Magt — maa have Ret til at raade over disse ydre Former; men heller ikke over mere: i det Indre maa Kirkens Selvstyrelse være saa fuldkommen som muligt. Naar den „bekjendelsesløse Rigsdag“ (som mange har saa ondt af) ikke faar noget med „Bekjendelsen“ at gjøre, — hvor er da den Fare, som skal ligge i dette Kirkens Forhold til Staten?

Ingen velordnet Stat kan følgelig tilstæde Kirken Selvstyrelse af dens rent ydre Sager eller Selvordning af de rent ydre Former, gjennem hvilke den ligesom rører ved andre Samfundsformer. Men til Gjengjæld kan Kirken ogsaa med Føje kræve, at den „bekjendelsesløse“ Stat drager sin Haand bort fra Kirkens rent indre hellige Sager, hvor den maa have fuldkommen Selvraadighed.

At Staten i denne Henseende er „bekjendelsesløs“ (hvilket den iøvrigt sjældent med rette kan siges at være), det kan endog kaldes en meget stor Fordel, nemlig, forsaavidt den derved kan være mer uvildig, mer retfærdig overfor de ulige Trossamfund. Ved Kirke menes jo nemlig i denne Afhandling ikke en vis Kirke, men under et alle mulige Trossamfund, som har ikkun det tilfælles, at de stræver at vække og vedligeholde Troen paa et evigt Liv (uden denne Tro kan vel hverken Gud eller Kirke tænkes). Udtrykket skal altsaa omfatte baade Flertalskirken, i Verden eller den enkle Stat, og tillige alle Mindretalskirkerne, hvor vidt deres Tro end afviger indbyrdes eller fra Flertalskirkens, og hvad enten deres Samfund er store eller smaa.

Lad os endelig ikke tabe af Syne, at Kirkens Formaal — korteſt muligt udtrykt — er Tro! — dog ikke en hvilkensomhelst Tro, men sand Tro (derom vil eller maa selv de mest uenige Brydninger af Kirken være enige). Men hvilken Tro er den sande? — Hvo tør for Alvor udtale den afgjørende Dom i dette Spørgsmaal — ikke for sit eget vedkommende, men — overfor de mange indbyrdes afvigende Trossamfund? Staten? — den tør maaske nok (hvad tør den ikke?) men den bør det allermindst, —

Staten, der i denne Egenskab helst aldeles ingen Tro skal have, — Staten, som er det legemlige (men det er med Sjælen, ikke med Legemet, at Mennesket tror). Enhver enkelt af os er nærmere ved at kunne dømme i denne Sag end Staten. Ja, jeg, som skriver dette, har virkelig en vis baade Ret og Pligt til at sige: min Tro er den sande. Og Du, som læser dette, baade tør og bør sige: min Tro er den sande. Ellers er vor Tro netop ikke sand og vi maa da ikke hvile, inden det har lykkets os at gribe den sande Tro. Og dog: min Tro er ikke den samme som Din. Hvis vi kom sammen og talte om, hvad vi troede, vilde vi vel snart opdage Uligheder, hvor ringe de end monde være. Enhver Tro bør være selvgyldig sand, men almengyldig sand kan den ikke være. Dit Ja er lige saa godt som mit Nej. Men dette Forhold gjælder ej alene mellem os to indbyrdes, men ogsaa imellem os to og en troende Jøde, en troende Tyrk, en troende Hedning (ja, der gives virkelig anden Tro i Verden end den kristne) eller imellem disse indbyrdes. Der gives vel Mennesker, som ikke tror; men de vedkommer os ikke; ti for dem kan ikke være Tale om Kirke. Saa ofte derimod nogen for Alvor siger: jeg tror, saa kan jeg ikke, uden at krænke almindelig Retfærd og Billighed, agte hans Tro ringere end min i mit ydre Forhold ligeoverfor ham. Men endmindre skal Staten, almindelig Retfærds Haandhæver, agte det ene Samfunds Tro ringere end det andets, understøtte det ene eller tage fra det andet, — og Staten, Folkelegemet, har kun med ydre Forhold at gjøre (det vil sige: skal ifølge sin Natur ikke have med andre at gjøre).

Dette eneste naturlige Forhold, hvori Kirken, hvis Formaal er Tro, og Staten, hvis Formaal er Frihed, kan staa til hinanden, kaldes Trosfrihed. Hvor naturlig er ikke dette Navn sammensat af Tro og Frihed? Hovedledet i Sammensætningen, Frihed, viser tillige, at det er Staten, som skal værne om denne Frihed ligesom om enhver anden. Men sand Frihed og sand Lighed (det vil sige: Lighed for Loven) er uadskillelige. Staten kan altsaa ikke understøtte et enkelt Trossamfund særlig uden at være uretfærdig imod alle de andre, og Retfærds Haandhævelse ligger jo netop i Statens Opgave; derved vilde Staten altsaa svigte sit eget Formaal. Selv om det Trossamfund, der nyder Understøttelsen, udgjøres af Statsborgernes aldeles overvejende Flertal, er Staten jo dog uretfærdig

imod Mindretallene, og Staten kan ifølge sin Natur aldeles ikke være uretfærdig; naar den er det, maa den altsaa handle unaturlig, og det er jo i dette Tilfælde ogsaa let at se, at den har gjort det: den har nemlig blandet sig i Kirkens indre Sager, opkastet sig til Dommer i Spørsmaalet: hvilken Tro er den sande? — og for Staten, der kun har med ydre Former at gjøre, maa enhver Tro agtes for lige sand. Trossamfundenes Størrelse kan ligesaa lidt gjøre noget til Sagen, som om Rigdom, Kundskaber, Fødsel o. lgn. skulde have andre Forrettigheder end de, der følger af disse Forholds egen Natur uden Hensyn til anden Lovgivning end den naturlige, ufrevne, almene Ejendomsrets. Hvo, som ej vil indrømme dette, han nødes følgestrængt til at finde sig baade i Pengevælde, Embedsvælde, Adelsvælde og alle de andre unaturlige Statsordninger, som den samlende Menneskekløgt har skabt i Tidernes Løb, tit ved at gaa fra den ene Yderlighed til den anden. Det er derfor ikke andet, end hvad man kunde vente, naar vor Samtid nu viser sig tilbøjelig til at gaa fra Enevælde brat over til Flertalsvælde. En Ytring heraf er Statens Understøttelse af Flertalskirken. Ti „Flertalskirken" er det rette Navn for, hvad man nogle Steder (t. E. i Danmark) kalder „Folkekirken". Den sande Folkekirke vilde rumme alle Folkets Trossamfund, store eller smaa, alle sande Troende i hele Folket uden Hensyn til Uighed i denne Tro; og af den vilde ikke en Del, en Gren, understøttes, hvis vi kun kunde naa frem til sandt Folkevælde (modsat Flertalsvælde).

Desuden er Flertalskirken, ligesaa vel som alle Mindretallenes Kirker, for sit eget Formaals Skyld bedst tjent med sand Trosfrihed; de er alle bedst tjente med at stilles lige for Loven; ja, selv Flertalskirken er — hvor underligt det end kan synes det af Fordomme omtaagede Blik — selv Flertalskirken er for sit Formaals Skyld bedst tjent med, at Staten borttager sin Understøttelse. Det ligger jo i selve Formaalets Natur. Formaalet er sand Tro. „Men er Flertalskirkens Tro ikke den sande? støtter den sig ikke paa guddomlig Aabenbaring?" det siger vi, men Mindretalskirkerne siger ogsaa, at deres Tro hviler paa guddomlig Aabenbaring. Enten maa altsaa vi have Ret, eller de maa have Ret, eller baade vi og de maa have Uret mer eller mindre; ti noget fjerde gives ikke: baade vi og de kan ikke have fuldstændig Ret. Det

sandsynligste er altsaa, at baade vi og de har mer eller mindre Uret. Med andre Ord: Flertalskirkens Tro er i alt Fald ikke saa sand, som den kan blive (dette Udsagn staar fast, om end Sandheden ej altid er god at høre). Flertalskirkens Tro maa følgelig kunne blive sandere, renere, livligere: vi maa altsaa kunne lære at forstaa Guds Vilje, Hovedformaalet, bedre, end vi hidtil har gjort. Men hvorledes skal dette Fremskridt være muligt, naar Flertalskirken lader sig tage under Armene af Staten, naar den, istedenfor at staa paa sine egne Ben som en Mand, holder Barnepige, og det, skjønt den er fuldvoksen, ja, langt større og stærkere end alle de andre af Staten kun „taalte" Trossamfund? Hvorledes skal Flertalskirkens Tro kunne styrkes, naar Staten, ved at understøtte den, fritager dens Medlemmer for selv at øve sig i Kampen for den? Hvorledes skal Troen kunne vokse i sand Kraft uden i selve Kampen, der fremkalder Kraften, og hvorledes skal Troen kunne renses, naar den ikke kan faa Lejlighed til at maale sit Lys med Mindretalskirkernes? Skulde der ikke være en eneste Retning, hvori disses Tro kunde maale sig med vor, ja, overgaa den? Og skulde Flertalskirken da ikke føre sig dette til Nytte og skamme sig ved som den største at staa tilbage? Men, hvorledes er dette muligt, naar Staten ved sin Understøttelse selv frister Flertalskirken til blødagtigt Bellevnet, og denne som oftest, ved at føle sin Stilling saa magelig og tryg, giver efter for det fristende Mammon og fra sine Forrettigheders Trone i højkirkeligt Hovmod ser dumt og søvnig ned paa alle de mylrende smaa Mindretalskirker, der slider og slæber, puster og stønner, der selv maa kjæmpe for hele sin Tilværelse, hvorfor mange af deres Medlemmer ogsaa faar en langt mere levende Tro? Og, naar alt kommer til alt, saa er en levende Tro, selv om den er mindre sand, dog meget at foretrække for aldeles ingen; thi en død Tro, en Tro, der er sødt henslumret paa Flertalskirkens Sovepuder, udpolstrede med Statens kostbare Edderdun, — den er lig aldeles ingen. — Men lad os ogsaa — for intet at glemme, for at være retfærdige imod Flertallet — lad os ogsaa forudsætte det usandsynlige, nemlig, at deres Kirke havde Eneret paa den sandeste, reneste, mest levende Tro, — saa sand og ren og levende, at den ikke kunde blive fuldkomnere! Saa spørger jeg: hvorfor flyr den da Kampen? — hvorfor trænger den da til Statens Understøttelse? —

hvorfor tilhyller den fuldkomne Sandhed sit Aasyn? — er selve Sandheden ikke sikrere paa Sejr ved sin egen aandelige Magt, end at den tager imod Statens legemlige Hjælp og ræd kryber i Skjul ligesom Barnet bag sin Moders Kjole? — Med Rette kunde Mindretalskirkerne tilraabe den af Staten holdte: „Kom herned, du store, og kjæmp med lige Vaaben imod os smaa!" Men disse er endnu saa unge, og endnu saa glade over at være „taalte", at de kun af og til giver et lille bitte Kvæk fra sig, og saa kommer Staten straks og kyser de dumdristige bort fra sin Kjæledægge. Derfor maa her — saa underligt det end ser ud — et Medlem af selve Flertalskirken gjøre sig til Talsmand for Mindretallene. Det er ikke desmindre aldeles naturligt; ti Kristendommen har ingen Trældomsaand, den er Frihedens Tro, — og Trosfrihed stemmer derfor med Kristendommens Aand, der vil, at Ordet skal sejre ved sin egen Kraft, ikke ved fremmede legemlige Midler, hvortil Statens Hjælp hører. Ifølge heraf maa der ogsaa fattes sand Kristentro hos den, som ikke er Frikirkemand.

Det er mærkeligt og lærerigt at følge Kirkens historiske Udvikling, — den kristelige Kirkes maa vi nærmest tænke paa i dette Tilfælde, da det vel igrunden kun er dennes, som kan siges at ligge tydelig for Dagen. Formaalet, det, som vi endelig ad store Omveje synes at nærme os, det opstilledes vel af selve Stifteren saa klart og højt; men, skjønt Kristi selv havde sagt: „Mit Rige er ikke af denne Verden", bredte Pavemagten sig dog snart saa vidt, at Krumstaven i hele Kristenheden bød over Kongespiret. Kirkestat kan man med Rette kalde dette Forhold, og Kirkestaten i Italien staar endnu som et sørgeligt Minde om denne første Krænkelse af Kirkens Formaal. Men i selve denne Krænkelse, Kirkens Indgreb paa Statens Omraade, laa ogsaa Spiren til det verdslige Præstevældes Opløsning. Skjønt ikke fuldstændig opløst endnu, ej engang i Norden, fik det dog sit Banesaar af Luther, som brød den gamle Form. Han maatte imidlertid støtte sig til den krænkede Statsmagt, og nu nyttede Staten Lejligheden til at gjøre sig til Kirkens fuldstændige Overhoved. Man gik til den modsatte Yderlighed og vendte Forholdet helt omkring. Statskirke er det omvendte af Kirkestat. Nu varede det heller ikke længe, inden Staten misbrugte sin Magt og udøvede den rædsomste Trostvang, hvori den understøttedes af

selve Kirkemændene, hvem den legemlige Magt var bleven saa sød, at de ikke kunde opgive den rent. Men i dette Statens Indgreb paa Kirkens særlige Omraade ligger ogsaa Spiren til Statskirkens Opløsning. „Folkekirke" er det Løsen, som Fremskridtsmændene har skrevet paa sit Banner; men de maa kun ikke bilde sig selv og andre ind, at Sagen er klaret alene med Navnet. Navnet staar saaledes i den danske Grundlov; men, hvorledes staar det der? „Folkekirken", hedder det i § 3, „understøttes som saadan af Staten." Hører andre Trossamfund da ikke til Folket? — Jo (se § 79). — Ja, men saa er den saakaldte „Folkekirke" jo ikke en Kirke for hele Folket: den er kun en Flertalskirke, og virkelig Folkekirke bliver den aldrig, før den bliver „fri Kirke i fri Stat" eller bedre udtrykt: „i frit Folk". Se, det bør være Fremtidens Løsen, — og følges det ikke, kan hverken Stat eller Kirke nærme sig sit Formaal saa vidt, som det overhoved er muligt. — Kirketrældomsmændene, d. e. med et mildere Navn: Tilbageskridts- og Stillestandsmændene, siger til Kirkefrihedsmændene: I opløser jo Kirken. — Ja, det er rigtigt (kan og bør de svare), vi opløser den gamle Kirke, som har overlevet sig selv, som ikke længer er tidssvarende; men — vel at mærke — vi opløser ikke den evig unge Tro. Tværtimod: det er for dens Skyld, vi maa opløse Jer verdslige Magt, den Del af Statsmagten, I som et fremmed Legem har ført ind i Kirkens Indre. Troen er Formaalet, men Kirken kun Midlet, der stadig maa omstøbes i ny og mer tidssvarende Former. Kirkestat har engang været tidssvarende, Statskirke ligeledes, nu vil Folkekirke blive det; men endnu har vi kun Flertalskirke. Hvis I bare saa mer paa den sande levende Tro end paa dens ydre Form, vilde I ikke ængstes over, at vi bryder Formen itu for Indholdets Skyld. Men I har stirret Jer saa blinde paa Midlet, Kirken, at I ser mer paa den end paa Maalet, Troen. Med Urette siger I, at vi skader Troen; vi rører jo kun ved Kirkens ydre Former, som vi vil kæmpe efter Tidens bydende Krav. Ja, „det er netop Grunden til, at den stærke Trosfølelse, idet den udvikler sig og knuser de Lænker, hvormed man vil trælbinde den, tit kan komme til at se ud som Vantro" [1]). I tager Skinnet for Virkeligheden. —

[1]) Ad. Franck: Philosophie du droit ecclésiastique: Des rapports de la religion et de l'État. Paris 1864. S. 122.

Saaledes kan Kirkefrihedsmændene tale. — Som sagt: Statskirken maa, ifølge Historiens Orden, vige for Folkekirken, i dette Ords virkelige Mening, den sande Frihedskirke. Se, det er hvad vi lærer af Historiens Granskning!

Hvad er altsaa i Korthed Udbyttet af denne Lære? — Det er — som alt tidligere nævnt — Afgrænsning, ikke Skilsmisse, imellem Stat og Kirke. — Men, hvorledes, hvorimellem skal Grænserne drages? — Saaledes, at Staten faar kun med det rent ydre, Formen, at gjøre, medens Kirken bliver selvstyrende i det indre, Indholdet; Grænserne skal altsaa drages imellem ydre og indre Sager. — Ja, Tanken kan være klar nok; men hvorledes virkeliggjøres den i Livet?

Lad os prøve at drage Grænserne! I Tvivlsmaal gjælder det kun at løfte Øjet imod Statens og Kirkens Formaal, vore to Ledestjerner, Frihed og Tro; de skal lyse for os i vor Gjerning og lade os se, hvad vi skal give Staten og hvad Kirken.

Til Kirkens ydre Sager maa da først og fremst regnes Statens baade Pligt og Ret til at værne om dens Frihed og Sikkerhed, dens Skytsret kan vi maaske kalde den for Kortheds Skyld. Kirken selv kan nemlig, ifølge sit Formaal, ikke føre Sværdet, ej engang til Selvværn. — Da Staten imidlertid tillige skal værne om alle andre Samfundsformers Frihed (saavelsom om de enkle Trossamfunds indbyrdes), maa den have Ret til at opstille visse Vilkaar, uden hvilke Staten, for sit eget Formaals Skyld, ikke kan tilstede dette eller hint Trossamfunds Tilvær overhoved eller i en vis Form (Tilstædelsesret). Et sligt Vilkaar findes som oftest alt i Statsgrundloven, t. E. i den danske § 76, „at intet læres eller foretages, som strider mod Sædeligheden eller den offenlige Orden". Ifølge heraf maa Staten kunne kræve fuldstændig Oplysning om vedkommende Kirkes Troslærdomme og Gudstjeneste. Og ved Dannelsen af ny Samfund, maa disse være pligtige at overgive Staten alle nævnte Oplysninger, til Gjengjæld for hvilke Staten maa kundgjøre, at den tilstæder vedkommende Samfunds Tilvær (deri ligger stiltiende Skytsretten), og Staten maa ej kunne gjøre Indsigelse, hvis den ej har fundet noget, som staar i Strid med dens eget Formaal. — Men det er ikke nok for Staten at vide om Kirken eller et af dens Samfund, at der ikke i Trosvedtægterne eller i Gudstjenesten er

noget, som krænker Almenfriheden. Det er ikke nok, at Kirken naturligvis altid underretter Staten om de Ændringer, som foretages i Tidens Løb. Staten maa virkelig kunne føre Tilsyn med, at Kirken ikke krænker den almindelige Frihed (Tilsynsret). Dette er jo igrunden heller ikke andet, end hvad man tit finder i Statsgrundlovene iforvejen, saa at det ej gjøres nødigt, af Hensyn til Omordningen af Kirkens Forhold til Staten, at indsætte noget derom. Saaledes vil t. E. i den danske Grundlov § 88 om Forsamlingsfriheden kunne gjøre Fyldest i dette Tilfælde. — Hændes det nu, at Staten finder eller tror at finde noget i Kirken, som krænker Friheden (hvori Sikkerheden og Ejendomsretten jo maa underforstaas), maa Staten endvidere, saafremt det ovennævnte Tilsyn ej skal være aldeles tomt og intetsigende, ogsaa have Ret til at forbyde dette mod Friheden stridige, idetmindste foreløbig, indtil Domstolene har afsagt sin Kjendelse i Sagen; Forbudet kan ej gaa over til Ophævelse af vedkommende Trossamfund helt eller delvis, med mindre Kjendelsen har givet Staten Medhold (Forbuds- eller Ophævelsesret). Herved — kunde man indvende — kan jo dog en Uretfærdighed være sket; ti selve Domstolene er jo kun menneskelige. Dette er unægteligt; men dog kan man ikke komme Formaalet nærmere her i denne ufuldkomne Verden. Naar Dommen er afsagt af den højeste Domstol, der er eller bør være Samlingen af de ypperste blandt de Mænd i Folket, som har helliget sig Retfærdighedens Tjeneste, — da er det ikke muligt at komme videre; ti nogen højere jordisk Retfærd gives der jo ikke i hele Folket. (Af det sidste fremlyser, hvor vigtigt det er baade at sammensætte den højeste Domstol paa den bedst mulige Maade og at gjøre den saa uafhængig som muligt af den udøvende og lovgivende Magt i Staten. I den Henseende er der sikkert endnu noget at rette selv i den fuldkomneste Grundlov).

Til Kirkens indre Sager maa derimod først og fremst regnes Retten til at vedtage og affatte sine Trosord (Trosvedtægtsret). Dette er saa naturligt, at det vel nu indrømmes i Tanken overalt, selv hvor Staten endnu ej har tilladt Tanken at vorde Virkelighed. — Men lige saa naturlig synes Kirkens Ret til selv at ordne sin Gudstjeneste, der jo hviler eller bør hvile umiddelbart paa Trosordene (Tjenesteordningsret). — Uden nogen ydre Gudstjeneste lader

vel næppe noget Trossamfund sig tænke i denne Verden. Men alt, hvad der er ydre, koster Penge, og hvad der af Hensyn til Gudstjenesten kjøbes for disse, maa henregnes til Trossamfundets Ejendom, dets Gods. Da dette Gods nu ikke bruges til dermed at fremme Friheden, men til dermed at fremme Troen, bør ogsaa Kirken, og ikke Staten, selv styre dette Gods (Godsstyrelsesret). — I nøje Sammenhæng hermed staar Valget, Indvielsen og Lønningen af Kirkens Præster (Valget forudsætter igrunden baade Indvielsen og Lønningen). Lærerne vælges jo med det Maal for Øje mer særlig, mer udelukkende end Samfundets øvrige troende, at vække og vedligeholde Troslivet. Da Troen, ikke Friheden, er Formaalet i denne Henseende, maa altsaa Kirken selv, Trossamfundene selv, ikke Staten, have denne Valgret (Præstevalgret). Det er denne Tanke, som er udtrykt i Løsenet „fri Menigheder om fri Præster". Endnu er den overvejende Del af denne Valgret i Statens Hænder; men det formaalsstridige heri ligger jo klart for Dagen, naar man kun vil huske, at Præsterne skal være Troens Værnere, altsaa Kirkens Tjenere, derimod ikke Frihedens eller Sikkerhedens Værnere, Statens Tjenere. Hvorledes Præsterne imidlertid historisk er blevne Statsembedsmænd, er let nok at indse: ifølge den gamle statskirkelige Opfattelse skulde Kirken selv være Statens Tjener, dens Middel til i Undersaatterne at indpode Lydighed imod den enevældige Konge; Statsmagten tog Troslydigheden i sin Tjeneste og fandt sin Regning ved at lønne Præsterne som et Slags Sædelighedspoliti. (Det er derfor ikke saa underligt, at vi fra Enevældets Tid finder Afhandlinger og Digte om Religionens Nødvendighed eller Nytte for Staten, hvilke tildels prislønnedes af dennes Midler). — Af hvad der tildels er sagt ovenfor, da Talen gjaldt Statens Rettigheder, følger ligefrem, at Kirken alene maa have Ret til at foretage Ændringer i sine Trosord og i sin Gudstjeneste (Ændringsret), naar den kun efter Vedtagelsen meddeler Staten den fuldbragte Kjendsgjerning. — Ligeledes maa Kirken være eneraadig i sin indre Kirketugt (Kirketugtsret), der jo hviler ene paa Trosordenes Grund, intet har at gjøre med den aabenlige Orden og Sædelighed, og i ingen Henseende rører Almenfriheden, som det tilkommer Staten at sørge for.

Hermed er Grænsespørgsmaalet om ydre og indre Sager vel

ingenlunde udtømt. Det har kun været Meningen ovenfor ved nogle Efterdømmer at vise, hvorledes man maa gaa tilværks med at drage Grænserne. Der kunde ogsaa nævnes *blandede* Sager, som kommer til at ligge dels paa Statens og dels paa Kirkens Omraade. Det er saaledes Tilfældet med Ægteskabet. Staten kan ikke paatage sig at værne om Almenfriheden, naar den ikke faar et Hovedtilsyn med de Former, under hvilke et saa vigtigt Forhold indgaas. Kirken eller et af dens Trossamfund kan paa den anden Side ikke altid lade sig nøje med, hvad der er fyldestgjørende for Staten. Baade borgerlig og kirkelig Vielse kan saaledes være nødvendig for et Ægteskabs Gyldighed baade paa Statens og paa Kirkens Omraade; men Staten kan igrunden ligesaa lidt kræve kirkelig Vielse, som Kirken borgerlig. De to Vielser har igrunden intet andet at gjøre med hinanden end Samtidigheden. Det naturligste synes, at Staten kræver borgerlig Vielse, medens det maa afhænge af de to paagjældende selv, om de tillige ønsker kirkelig Vielse. Saaledes kan et lovligt Ægteskab godt være fuldbyrdet af Staten alene, medens denne ikke har mindste Ret til at gjøre sin Indflydelse gjældende, hvis Kirken af Troshensyn finder det samme Ægteskab ugyldigt, ja maaske endog, paa Grund af dets Stiftelse, udstøder de to paagjældende af sit Samfund. Dette er et rent indre kirkeretsligt Spørgsmaal, som Staten ikke kan blande sig i, fordi den da vilde gjøre Indgreb paa Troens Enemærker. Det bør derfor heller ikke taales af Kirken, naar t. E. Staten (d. e. Kirkeministeren) endnu ikke saa sjeldent, lige stik imod de Paagjældendes Tro, tillader en Affindigs Ægtefælle at gifte sig med en anden, el. lgn. Staten, som Stat, har ingen Brøde i denne Henseende; men her foreligger et Tilfælde, hvor det ligefrem er Kirkens Pligt at udøve den strængeste Kirketugt; denne er imidlertid umulig, saalænge Præsterne tillige ere Statsembedsmænd. Et sligt Efterdømme er derfor saare lærerigt med Hensyn til Vigtigheden af at stille Kirken aldeles uafhængig af Staten i alle *indre* Sager (eller i den indre Side af en Sag, som kan have ogsaa en ydre Side).

III.

Skole.

„Dersom der er noget, som af Naturen er fremskridende, saa er det Undervisningen.
(F. Bastiat i saml. Værker IV S. 142.)

Idet vi endelig vender os til Skolen, vil vi først ligesom aandelig gaa tilvejrs i et Luftskib for fra oven at se ned og, i et stort, i et samlet Hele, at gjenkalde os Billedet af Skolens Samstilling med Stat og Kirke i Folket. Ti baade Stat, Kirke og Skole staar egenlig i Folket. Det er galt at sige, at t. E. Kirken staar i Staten; derfor er, som tidligere nævnt i forbigaaende, Udtrykket: „fri Kirke i fri Stat" ikke nøjagtigt, og det unøjagtige skriver sig fra den gamle Vane at mene omtrent det samme ved Stat og Folk. Nej, det er jo tydeligt, at baade Stat, Kirke og Skole er til for Folkets Skyld: de er dets Midler til Frihed, Tro og Oplysning. Folket er derimod ikke til for Statens Skyld (endmindre for Kongens Skyld, som Ludvig XIV syntes at tro), ej heller for Kirkens eller Skolens Skyld. Kirken er ligesaa lidt til for Statens Skyld (det tror Statskirkemændene vist tildels endnu) Men lige saa lidt er Skolen til for Statens eller Kirkens Skyld. At paastaa dette vilde jo omtrent være det samme, som om nogen paastod, at Aanden var til for Legemets eller for Sjælens Skyld. Nej, baade Legeme, Sjæl og Aand er til for det enkle Menneskes Skyld, ligesom Stat, Kirke og Skole for Folkets Skyld. Det Mistag at ville henføre alt til Staten er ikke saa underligt i denne legemlige Verden, hvor vi med vore legemlige Øjne ser kun Legemet, men ikke Sjælen og Aanden. Dog siger vi ikke: „Der gaar et Legeme dernede paa Gaden", men: „Der gaar et Menneske"; ti vi slutter, at Legemet maa være sammenknyttet med en usynlig Sjæl og Aand, siden det gaar. Det er altsaa ogsaa et mindre nøjagtigt Udtryk, naar vi taler om Skolevæsenet i den eller den Stat; vi skulde egenlig sige Skolen i det Folk, ligesom vi taler om Aanden i det Menneske. Det kunde synes ligegyldigt saaledes at hænge sig ved et Navn, et Ord; men det vil fremgaa af den senere Udvikling, at det ikke er saa uvigtigt, som det synes; ti Ord og Tanke er saa tæt sammenslyngede i denne legemlige Verden, at, naar vi vil hænge en rigtig Tanke paa et galt Ord, er der næsten altid bleven

lidt ogsaa af den gale Tanke hængende ved Ordet, og den gjør den rigtige Tanke uklar. Det nøjagtige Udtryk, som det her gjælder at fremsætte, er altsaa: *Skolen staar i Folket, og er dettes Middel til sin egen Oplysning; Staten har ikkun med Skolens ydre Former at gjøre*, ligesom med Kirkens.

Ovenstaaende Udtryk er regnet ud af de givne Størrelser, hvorfra vi allerførst gik ud, Statens og Skolens (samt Kirkens) Formaal; det er udregnet, ligesom man udregner „Facit" i et Regnestykke. Men Verden er naturligvis ikke kommen saa vidt i Virkeligheden. Oplysningsbygningen er kun halvvejs rejst, selv om alle Tegningerne med Maal paa hver en Bjælke, hver en Sten længe har ligget eller kunde have ligget færdige. Som oftest har man ej engang fulgt forud udarbejdede Tegninger og nøje udregnede Overslag. Følgen har da ogsaa været, at man igjen har revet ned og bygget op for atter at rive ned. Hver Gang har man lært, hvorledes det *ikke* skulde være, og saaledes mener man omsider at hitte, hvorledes det *skal* være. Derved glemmer man imidlertid den uomstødelige Sandhed, der tjente til Hovedhjørnesten for hele denne Afhandling, den uomstødelige Sandhed, hvoraf den hele Afhandling er en Udvikling ligesom Traaden af et Garnnøgle, nemlig, at der gives *uendelig mange* urigtige Maader, men kun *en eneste* rigtig. Det er derfor ikke nok at granske Skolens historiske Udvikling i og for sig, — nej, den maa skues i den evige højeste Sandheds Lys, — vi maa finde Historiens „røde Traad" ved Hjælp af Skolens rene, skære, klare Formaal, der jo atter i Guds Vilje samler sig til *et* med Statens og Kirkens.

Da vi, saa haltende det end er sket, nu — idetmindste i Tankerne — har foretaget denne lange Vandring, saa lad os da engang kaste et flygtigt Blik paa Skolens historiske Udvikling, set i Lyset af Skolens eget Formaal! Til det Brug, som vi her skal gjøre deraf, er det nok at holde os til Folkeskolen i Norden, hvis Alder næppe kan sættes til 300 Aar. Den er imidlertid en Frugt af Luthers Kirkerensning. Enhver skulde, efter den, lære sig selv at kjende Guds Vilje, hvortil boglig Kundskab agtedes tjenlig. Formaalet er rigtig opstillet; men det er for almindeligt, da det, saaledes udtrykt, tildels falder ind paa Troens Omraade. Kirken fik saaledes fra første Færd en Finger med ind i Skolens indre Sager. Kirken

havde jo netop mistet sin verdslige Magt, kunde ikke finde sig i saa brat at indskrænkes til sit eget Formaal alene, og søgte med Held at tiltrane sig næsten Enevælde i Skolen. Kirkeskole er Skolens første Udviklingstrin; det er, nærmere udtrykt, Statskirkeskole, fordi Kirken var og tildels endnu er Statskirke; derved fik Staten gjennem Kirken en middelbar Indflydelse paa Skolen. (Havde vi haft Frikirke, vilde vi ogsaa haft Frikirkeskole.) Det er vel værdt at lægge mærke til, at, ligesom Skolen er et helt Udviklingstidsrum yngre end Kirken, saaledes synes hin ogsaa at skulle gjennemløbe den samme historiske Udvikling, dog rimeligvis meget hurtigere paa Grund af Frihedens saa stærkt voksende heldige Indflydelse i den senere Tid. Ligesom vi begyndte med Kirkestat, i hvilket Ord Kirkens unaturlige Forhold til Staten er udtrykt, saaledes finder vi ogsaa fra første Færd Kirkeskole. Stort videre er vi endnu ikke komne; men der er en saa stærk Gjæring i Tiden, at vi tør forudsige, at hin første Form snart vil være aldeles knust. Og hvad følger saa? Ja, det er tildels alt en fuldbragt Kjendsgjerning. Statsskole følger efter Kirkeskole ligesom Statskirke, en af Kirkerensningens eneste uheldige Frugter, fulgte efter Kirkestat. Men ligesom vi med Luther fik en Kirkerensning, saaledes fik vi henimod Slutningen af forrige Hundredaar en Statsrensning. Den franske Statsomvæltnings Torden rensede Enevældets lumre trykkende Luft; men, ligesom i Naturen, fik ogsaa fjernere Egne Del i denne saa gavnlige Afkjøling. Som en af Statsrensningens Frugter, ser vi alt, hvad der er unaturlig sammensat med Staten, løsne sig for omsider selvstændigere og friere at gaa saa lige som muligt henimod sit eget Formaal. Det er jo let historisk at udregne, at, ligesom Kirken blev eller bliver til Folkekirke, d. e. Frikirke, saa vil Skolen ogsaa, skjønt senere, blive Folkeskole, d. e. Friskole. Paa dette Sted maa man naturligvis ikke tillægge Ordet den gængse Mening af „Almueskole" (paa en Maade et Slags Flertalsskole), men derimod give det en Tolkning, der svarer til den tidligere af Folkekirke som Fremtidsmaal. Folkeskolen i denne ædleste Mening skal bære dette Navn ej alene, fordi dens yngste Afdeling bør være »den första allmänna skolan för alla ett folks barn«[1]), men ogsaa fordi Folket selv, og hverken Staten

[1]) O. Eneroth: Folkskolan, dess ändemål, medel och verkningar (prisskrift). Stokholm 1867 S. 20.

eller Kirken, skal bære Ansvaret for dens Virksomhed, fordi Folket selv skal underholde den og styre den. Det vil sige: der skal være Selvstyrelse i Skolens indre Sager lige saa fuldt som i Kirkens indre; Staten skal her, som overalt, kun raade over de rent ydre Former. — Saaledes er i Korthed Udbyttet af Historiens Granskning i denne Henseende: som sædvanlig faar man ved længe at vandre i Fortidens Spor ligesom Fart til at tænke sig et Stykke ind i Fremtiden.

„Fremtiden"! — Ja, hele Verdens Fremtidsudvikling afhænger væsenlig af, hvorledes Skolen kjæmper henimod sit høje Formaal. Endog Søstermagternes, Statens og Kirkens, Fremtid har sin Rod i Skolen, Efterslægtens og alle kommende Slægters frugtbargjørende aandelige Kilde. Stat og Kirke er noget mer stillestaaende; udaf sin egen Natur udvikler eller omdanner de ikke sine Former; til enhver Ændring i dem skal man kunne paavise Frøet i Skolens Skjød; „i det stilla skollifvet framgår dock en bildningsström, med Evropas fullständiga pånyttfödelse till mål hvilken slutligen skall omfamna hela verlden« [1]). Skolen i videste Mening er Folkets Tanke; men Tanken føder baade Ord og Handling. „Mens agitat molem« (som Latinerne siger). Handlingen tilhører Staten, Ordet Kirken, men Tanken Skolen [2]). Staten har med det ydre, Kirken med det evige, men Skolen med det fremtidstjenlige at gjøre; det er ikke Modsætninger, men kun tre Sider, tre Retninger, af Folkets Livsudvikling. Staten er Broen imellem det synlige og usynlige, Kirken imellem det timelige og evige, men Skolen imellem det nutidige og fremtidige. I selve Skolens inderste Væsen ligger en Spændkraft, en Drivfjeder, saa stærk, saa uimodstaaelig fremdrivende, at hverken Staten eller Kirken har nødig at hjælpe Skolen fremad: stigt gjør endog Skade, fordi Stat og Kirke har andre Formaal og derfor

---

[1]) O. Eneroth: Om Folkskolan I (Stokholm 1863) S. 6.

[2]) Dette Udtryk skylder jeg nærmest en af vore hæderligste Skolemænd, Oldingen Stephansen (paa Holsteinsminde). Han skrev d. 16/6 d. A. til mig: „Tanken tilhører Skolen, Ordet Kirken og Handlingen Huset". Da Huset jo imidlertid er ligesom Statens mindste Enhed, ligesom en Stat i det smaa, vil han vist ikke tage mig ilde op, at jeg paa dette Sted har udvidet dette Udtryk, for hvis fyndige Korthed jeg maa være ham taknemlig.

ved at støde til Skolen fra Siden let giver den en skjæv Retning. Staten skal tværtimod sikre Skolen for slige Sidestød, saa at den kan faa Lov til at gaa den korteste Vej lige henimod sit eget Formaal.

Af sidstnævnte Hensyn skal vi derfor (ligesom ovenfor ved Kirken) gaa over til, i flygtigt Udkast naturligvis, at drage Grænserne imellem Staten og Skolen, eller med andre Ord: imellem Skolens ydre og indre Sager. Krigsraabet, uden hvilket intet maa komme indenfor Statens Forpostkjæde, er Frihed (hvori Sikkerhed ogsaa ligger); men paa den anden Side maa alt, som har Oplysning til Løsen, ej komme indenfor Statens Slagvidde: der vil det, selv om det ikke bliver slaaet rent ihjel, dog ej komme til sin Ret, og derfor skal det blive inden Skolens egne Enemærker, hvor det alene har hjemme.

Til Skolens ydre Sager maa først og fremst regnes Værnet om dens Frihed og Sikkerhed, hvorved dens Former skyttes ligeoverfor enhver fremmed Indflydelse. Det er jo Statens almindelige Skytsret, hvorom vel ingen Tvivl kan være. — For at Staten skal kunne yde denne, maa den imidlertid først vide, at og hvor enhver af Skolens Afdelinger findes, og tillige maa den vide, at intet læres, som strider imod Statens Grundlov[1]). Staten maa derfor kunne kræve de hertil nødvendige Oplysninger, inden den tilstæder vedkommende Skoles Tilvær overhoved eller i en vis Form (Tilstædelsesret). — Heraf følger lige saa naturligt som ovenfor ved Kirken Statens Tilsynsret med Skolen; men dette bliver rigtignok Tilsyn i en helt anden, langt mer indskrænket, Mening end den nuværende. Ifølge sit Formaal bør Staten jo ved sit Tilsyn kun vaage over den almene Frihed eller Sikkerhed; derimod bør der ej kunne være Tale om noget Statstilsyn med Oplysningen, som virkelig er Skolens eget, og ikke tillige Statens Formaal. Skal der da intet Tilsyn være med Skolens indre Sager? Jo, naturligvis, —

[1]) Jf. Danmarks Grl. § 76 (hvortil i Sveriges Regjeringsform nærmest svarer § 16 henimod Slutningen). Her handles om Trosfrihed (eller idetmindste Samvittighedsfrihed). Naar vi engang faar Undervisnings- eller Oplysningsfrihed, bør denne sikres paa lignende Maade som i Danmarks Grl. § 76 og § 79, medens tillige Skolens ydre Forfatning ordnes ved Lov (jf. § 75 og § 78 om Kirkens Forfatninger).

det samme som med Statens egne, nemlig selve Folkets Tilsyn, den aabenlige Menings. Det er ikke Staten, som skal bære Ansvaret for Oplysningens Fremme, men Folket, og i dette nærmest Forældre, Lærere og alle, som er kaldede dertil indenfra af Gud, ikke udenfra af Staten. Nej, Staten har lige saa lidt Ansvaret for Oplysningens Fremme (Skolens Opgave) som for Troens Fremme (Kirkens Opgave). Kirketvang har vi endelig efter lang og møisom Kamp saa nogenlunde faaet afskaffet; — lad os dog nu ikke, som mange kortsynede arbejder paa, gaa hen og gjøre Skoletvangen endnu haardere, end den hidtil har været! Man kjæmper altid forgjæves imod Guds Vilje. Det er en haard Knude at løse — det ved jeg nok — men i sin Utaalmodighed bærer man sig jo ad som Barnet, der strammer endnu fastere den Knude, som med Lempe, med den varligste Haand, skulde pilles ud. Den fribaarne Tanke — og den bor i Skolen — den lader sig ikke tvinge. Staten kan endnu ikke længe strække sit Tilsyn til Skolens indre Sager, til et Lavmaal med Kundskaber, ja, endog til slige Enkelheder, som om et Ord skal staves paa den eller den Maade. Staten kan lige saa lidt i Længden med Bøder og Fængselsstraf kyse fattige eller uvidende Forældres Børn ind i Skolen, som Staten i sin Tid ved Kjætter-Baal og Brand kunde kyse Folk ind i Kirken, eller som endnu den Dag idag nogle Præster ved stadige Tordentaler, hvis Lynstraaler, skjønt kolde, dog synes dyppede i Helvedes brændende Svovlpøle, kan kyse Folk ind i Himmerige. Ligesaa lidt som Troen lader Tanken sig tvinge. Paa Skolens, som paa Kirkens eget Omraade, er Tvang en ædende Gift, som kan gære længe i Stilhed, men omsider vil svække hele Folket, hvis den ikke drages ud itide. Og naar man omsider kommer saa vidt, vil Ondets sørgelige Følger endnu længe vise sig deri, at man har indgydt Rædsel for Skolen i den Del af Folket, som allermest trænger til Oplysning. Det er meget lettere at slaa et Saar end at læge det igjen. (Men til dette „brændende" Spørgsmaal om Statens Ret eller Ikke-Ret maa jeg nok siden vende tilbage, da vi ellers paa dette Sted let taber Traaden i Udviklingen af Skolens ydre Sager). — Hvor Staten nu ved sit Tilsyn ser, at Skolen krænker Friheden og Sikkerheden, maa den naturligvis have en foreløbig Forbudsret og senere ifølge Domstolenes Kjendelse en afgjørende Ophævelsesret. (Dette udelukker ikke, at en senere

Tid med mer uhildede Domstole jo igjen kan tilstæde, hvad en tidligere med Urette kan have ophævet). Med Hensyn til denne Ret maa, ligesom ved Kirken, den danske Grundlovs § 87 og 88 engang i Tiden kunne tillæmpes og faa en Form, hvori de passer ogsaa paa Kirke og Skole, da deres Indhold allerede gjør Fyldest i denne Henseende. (Man indvende ikke herimod, at jeg ved dette og tidligere Forslag tilraader at krænke Danmarks Grundlov, dets Friheds-brev, selv om Ændringen (selvfølgelig) sker paa grundlovlig Maade! Man krænker ikke Friheden ved at udvide, men kun ved at indskrænke den, — lige saa lidt, som man ikke krænker Ejendomsretten ved at give, men kun ved voldelig eller listelig at tage tilbage, hvad man engang har givet).

Til Skolens *indre* Sager maa derimod først og fremst regnes Retten til at fremme Oplysningen paa den formaalstjenligste Maade og ved de Midler, som ifølge bedste Overtydning leder til at udvikle og uddanne alle menneskelige Evner til det bedst mulige Brug i det virkelige Liv, d. e. til at være Redskaber for Guds Vilje (*Undervisningsret*). — Paa de Grundsætninger for Undervisningen, som gjør sig gjældende paa større eller mindre, videre eller snævrere, Omraader maa selve Skoleordningen hvile inden de samme Omraader. Og Retten til at foretage denne kan naturligvis, ifølge Selvstyrelsens Grundsætning, ikke tilkomme andre end Skolen selv (*Skoleordningsret*). — Selvstyrelse er imidlertid kun Blændværk, naar Styrelsen af de nødvendige Pengemidler eller Værditing ej er underforstaaet; men kun hvad, der mer umiddelbart udkræves til Oplysningens[1]) Fremme (Bøger, Kort, Tavler, Borde, Bænke, Bygninger o. s. v.), kan Skolen have Ret til selv at raade over (*Godsstyrelsesret*). — I nært Sambaand med Pengespørsmaalet staar det om Lærernes Valg og Lønning. Hvis Talen ikke var om Personer, kunde de jo nemlig regnes med til Skolens Gods. Paa et svensk Skolemøde (i Jønkøping d. 9/7 1863), hvor Talen var om „skolmateriel“, vilde en vittig Taler dertil regne „en

[1]) Legemsøvelse o. lign. maa naturligvis ogsaa være Skolens Sag, men, skjønt Aandens Sundhed og Kraft tit er saa afhængig af Legemets, kan man dog ikke regne hin til Oplysning. Legemsøvelse, Skrivning, Tegning, Sang o. lgn. maa dog underforstaas, saa ofte Skolens Formaal nævnes her.

ej allt för skral gubbe eller gumma". Det er jo ogsaa med Rette, at der gives Penge for en Lærers Dygtighed. Men ingen er nærmere end Skolen selv til at afgjøre, om den vil afslutte Kjøbet, gjøre Valget. Hverken Stat eller Kirke kan der med Rette tilkomme nogen Indflydelse paa Skolens Styrelse i denne Henseende (Lærervalgret). Om den eneste naturlige Maade, paa hvilken denne bør udøves, vil der være Lejlighed til at tale lidt nærmere nedenfor. — I Lighed med Kirken maa ogsaa Skolen i den fremskridende Tid have Ret til selv at ændre Undervisningsmaaden, Skoleordningen o. lgn. (Ændringsret), naar den kun samtidig meddeler Staten, hvad der nu ej længer stemmer med de tidligere meddelte Oplysninger. — Endelig maa Skoletugten ogsaa være Skolens egen Sag (Skoletugtsret). For saa vidt herunder er Tale om legemlig Straf, synes denne, ifølge hele det Stade, hvorpaa vi her har stillet os, ej med Rette at kunne udøves af Skolen. Selve Lærerne og Opdragerne kommer vist ogsaa mer og mer bort fra den Mening, at man virkelig kan banke Oplysning ind i Børn, at man virkelig ved legemlige Midler kan vække det aandelige Liv[1]). Saaledes synes man ad ulige Veje at nærme sig samme Mening. At Skolen skulde kunne udøve legemlig Skoletugt imod Forældre og Værger (Fængselsstraf eller tilsvarende Bøder), er af sig selv meningsløst. Skolen som aandelig Magt kan ifølge sin Natur ikke virke uden ved aandelige Midler (Æresstraffe, Udstødelse o. lgn. imod Børnene; imod Forældrene vil den aabenlige Mening gjøre sin Strafferet gjældende, saa snart Staten lader kun dem selv bære Ansvaret for Børnenes Oplysning og ikke paatager sig dette for dem).

Til de blandede Sager, som kommer til at deles imellem Stat og Skole, hører Folkets krigerske Uddannelse. Det er rimeligt, at Staten fremtidig vil paatage sig ikkun den Del af samme, som mer umiddelbart har Fædrejordens ydre Værn for Øje, medens den første Indøvning og alt, hvad der hører til almenmenneskelig Legemsøvelse og Færdighed, vil blive overtaget af Skolen. De fri-

[1]) Fra Krigsvæsenet har Forf. den Erfaring, at, naar en Soldat er legemlig straffet en Gang, bliver han det sædvanlig oftere. Denne Mening deler en Mængde Officerer. Men hvo vil nægte, at Stridigheden hos et Barn, naar den først er vakt ved Haardhed, ej er mindre og sjeere end hos en voksen?

villige Skarpskyttelag er et Fingerpeg i denne Retning. Men det vilde føre os for vidt her at gaa nærmere ind paa dette iøvrigt saa deltagelige Spørgsmaal. Det her kun flygtig nævnte maa være nok til at vise, at der ogsaa imellem Stat og Skole gives blandede Sager.

Et lignende Forhold som imellem Stat og Kirke, Stat og Skole, maa finde Sted imellem Kirke og Skole. Her som hist gjælder det Afgrænsning, ikke Skilsmisse; her som hist gjælder det Sideordning, ikke Underordning. Kirken og Skolen er for Tiden, idetmindste i Norden, saa indfiltrede i hinanden, at det næsten er en gordisk Knude at løse — i Virkeligheden. I Tanken derimod er Løsningen saa let, at det kun kan være Fordommenes Slør, som endnu blænder saa manges Øjne. Det gjælder jo kun at se paa Kirkens Formaal, Tro, og paa Skolens, Oplysning. Letteſt er det dog at sige, hvad der hører Kirken til; det øvrige bliver da Skolens. Troen gribes med Hjærtet. Pascal kalder Skriften, Guds Ord, en „Hjærtets Videnskab". Men heri ligger netop at Troen ikke er en Videnskab i samme Mening som alle andre Videnskaber, de, som er Skolens Sag. I Skolen ser man; men i Kirken ser man ikke, og dog tror man: man *ser* ikke Sandheden, men man *føler* den. Grundsætningen om Arbejdets Deling maa snart indføres ogsaa i Kirken og Skolen; ellers lider disse altfor meget derved. Læreren maa ikke være noget af en Præst tillige; han kommer derved til at sammenblande Forstandssag med Hjærtesag, og paa Grund af dette Mistag kommer mangen aldrig til at føle, hvad Tro er. Dermed være naturligvis ikke sagt, at Læreren ej maa være troende og lade Troens Lys skinne igjennem hele sin Undervisning! Tværtimod: han skal ikke lade nogen Lejlighed unyttet til at pege paa Gud i Naturen, Gud i Historien, Gud i Samfundets Love — kort sagt: hans Allestædsnærværelse i alt, hvorom Undervisningen drejer sig, — og selv i de reneste Forstandssager, saasom Størrelselære, lader den guddomlige Samklang sig paavise. Derimod maa Læreren ikke røre ved selve den hellige guddomlige Aabenbaring, den, som er Formaal for særlig Tro. Den tilhører Kirken og ene og alene Kirken, d. e. baade Præster i videste Mening og Forældre og hvem, som er i Forældres Sted. Kirken og ingen andre bærer Ansvaret for Barnetroen saavelsom for den voksnes Tro, og at flytte et naturligt Ansvar fra rette vedkommende over paa uvedkommendes Skuldre,

her Skolens eller Statens, det er et af de rædsomste Mistag, der er til. Men at Troen er Kirkens og ikke Skolens Sag, det er jo dagsandt. Afgrænsningen imellem Kirke og Skole bliver imidlertid saa gjennemgribende, fordi den maa foregaa lige midt i et Læreemne, som hidtil har været støbt sammen i en Form under Navn af „Religion" („Kristendomskundskab" el. lgn.), hvortil man har knyttet, blandt meget andet, nogle Grene af Historien. Disse bør naturligvis blive ved Skolen, medens Troens Vækkelse, „Hjærtets Videnskab", gaar over til Kirken, hvortil Kirken i Hjemmet og i de Kjæres Hjærter ogsaa hører. Derimod kunde det ikke skade, om man, idetmindste i højere Afdelinger af Skolen, underviste i et Slags sammenlignende Troslære, en virkelig Videnskab, der i Korthed fremstillede de ulige Trossamfunds Lærdomme saa uvildig, saa uhildet, at den maatte være for alle; ti alt, hvad der læres i Børneskolen, maa være ens for alle uden Hensyn til Tro. Men paa anden Maade bør Tro ej kunne være Skolens Sag; ti sand Tro læres ej: den vækkes.

Inden jeg slutter denne Fremstilling af Skolens Forhold, maa jeg dog et Øjeblik vende tilbage til det „brændende" Spørsmaal om Statens Tilsyn, hvorom noget skal tilføjes her for Tydeligheds Skyld.

Fra Enevældets Tid er man endnu saa vant til at se paa Staten som en Magt, der skal have sin Finger med i alt, selv i de mest sjælelige og aandelige Ting. „Det kan Staten ikke tillade", hedder det hvert Øjeblik. Hvorfor siger man ikke: „Det kan Kirken ikke tillade"?" Er det fordi man til sidst hylder kun den legemlige Magt, den raa Styrke? — Man vilde med større Føje sige: „Det kan Folket ikke tillade".

Selv mange Skolemænd og Skolevenner, som man iøvrigt ikke kan frakjende frisindede Meninger, raaber ligesaa højt som Tvangsmændene paa Statens Tilsyn med et „Lavmaal af Kundskab". Men dersom dette ikke er unaturlig Indblanding i Skolens indre Sager, saa maa man have en underlig Mening om Grænserne imellem indre og ydre Sager. Med de sidste alene kan det tilkomme Staten at have Tilsyn; og det ved Embedsmænd, som aldeles ikke har nødige at være egenlig skolekyndige, fordi det er kun Frihedens og ikke Oplysningens Tarv, de skal paase. Med Kundskabsmaal kan der altsaa ikke med Rette tilkomme Staten noget Tilsyn.

Ogsaa fra andre Stater vil man kunne se Unødvendigheden, ja rentud Skadeligheden, af dette Statens Tilsyn med Skolens indre Sager. Vi kan her ikke undgaa at røre ved det kinesiske Eksamens-Uvæsen, som igrunden kun er et andet Udtryk for dette Statens „Tilsyn med Lavmaalet" af Kundskaber. Eksamen kan lignes ved et højt Gjærde, der hindrer at se ud i Livet. Det nytter ikke, at man taler og skriver baade skjønt og meget om „Skolen for Livet", naar man ikke tillige søger at rive dette Eksamensgjærde ned eller at gjøre det idetmindste saa lavt som muligt. Baade Lærere og Lærlinger arbejder nemlig med Eksamen for Øje: det er tilgiveligt og naturligt; ti de kan jo ikke se Livet for Eksamensgjærdet. Og, naar de udlærte saa kommer ud i Livet, har de mangengang tabt Blikket for dets Fylde, og, hvad der er det værste, deres Aand er næsten hentørret; ti de har maattet læse saa meget, at der næsten ingen Tid har været til at tænke selvstændig. Fritænkere — i en ny Mening — gives der visselig: enkle sunde og kraftige Aander, som ej alene tænker indenfor Skolens fire Vægge, men af og til endog selv gaar udenfor, — de tager som oftest en daarlig Eksamen, men bliver tit langt dygtigere Mennesker alligevel. Men hvad Tryghed, hvad Sikkerhed for Dygtighed giver Eksamen saa? Skulde man ikke i vore Dage, da Trykkefriheden lyser op i hver en Krog, kunne lære at kjende Folks Dygtighed i en eller anden Retning paa en langt sikrere Maade end ved en Skoleeksamen? Skulde ikke baade Stat, Kirke, Skole og enhver Stilling, hvori der er Brug for Arbejdere, være bedst tjente med frit at kunne vælge dem uden Hensyn til anden „Eksamen" end den virkelige Dygtighed i Livet? Hvorledes bærer Haardværksmestrene sig ad nu, da Mester- og Svendeprøverne ej længer er nødvendige? — Og har Samfundet lidt derunder? Faar vi ringere Arbejde nu end før paa Haandværkets Omraade? Nej, tværtimod! Ja, men Friheden's styrkende og rensende Magt gjælder endnu mer i den aandelige end i den legemlige Verden. Mennesket fatter kun langsommere de aandelige og sjælelige Ting end de haandgribelige. Derfor gaar i Historien altid Næringsfrihed forud for Trosfrihed og Trosfrihed forud for Undervisningsfrihed: Friheden kommer først til Staten, saa til Kirken og sidst til Skolen. Staten er det mest legemlige af disse tre Omraader; den politiske Frihed maatte ogsaa kjøbes med Blod, og først

og fremst var det fransk Blod, som frikjøbte Evropa udaf Enevældet. I Kirke og Skole, Sjælemagten og Aandemagten, skal Friheden komme uden Blod; men vi maa dog idetmindste laane Billeder fra den legemlige Verden, naar vi i den ulegemlige vil fremstille noget paa en slaaende Maade; ti

„Aanden bekjender I alle med Kæverne,
dog agtes kun det, som kan fakkes med Næverne“ [1])

Vi maa derfor ligne Skolen med et Værksted, hvor der af Menneskeemne dannes de bedst mulige Redskaber til det virkelige Livs Brug? Hvorledes skal nu Værkmesteren bære sig ad for at faa de dygtigste Svende og Medhjælpere? Ligesom enhver Haandværksmester; han vælger selv imellem alle dem, som tilbyder sig, og blandt dem tager han hver Gang den dygtigste, som han kan finde og hans Pung betale. Han prøver selv vedkommende, og duer Svenden ikke, afskeder han ham igjen efter den Prøvetid, hvorom begge ere blevne enige. Omsider lykkes det Værkmesteren ved denne Fremgangsmaade at faa de bedst mulige Medhjælpere, som hans Pung kan betale? Prøven paa selve Værkstædets Godhed foretages af Folket. Viser det sig, at de Redskaber, som udgik fra det, virkelig kan gjøre Gavn i Livet, saa sender man med Tillid sine — Børn derhen; ti det er jo Skolen, vi mener med Værkstedet. „Ja,“ vil man da straks sige, „men hvor kan man overlade Folket, den store Mængde, selv at dømme om, hvorvidt deres Børn virkelig er blevne dygtiggjorte til al god Gjerning eller til sin særlige Stilling i Livet?“ Jo — svarer jeg, idet jeg da igjen maa vende tilbage til min Lignelse — paa samme Maade, som jeg dømmer om et Par Støvler, en Kjole, en Kniv o. lgn. (det er stygge Lignelser, men jeg nødes jo dertil). Lad kun Staten tage sit Eksamensstempel bort fra de unges Pande og give Næringen[2]) — om Forladelse! jeg mente: give Undervisningen fri, og Folket skal snart lære at se med egne Øjne, selv om det kan koste et og andet Offer i Overgangstiden. Naar enhver, der føler indre Kald til Skolegjerningen, kan nedsætte sig hvorsomhelst og tage til sine Medhjælpere hvemsomhelst, og naar Folk kan sende sine Børn til den bedste Skole, som Pungen tillader, (fordi der til en vis Stilling i Livet ikke kræves en ene saliggjørende

[1]) H. Ibsen: Per Gynt S. 76. [2]) Jf. Danmarks Grundlov § 83.

Lærdom i en vis af Staten indstiftet Skole), saa vil Folket snart lære selv at finde de formaalstjenligste Skoler og understøtte kun dem, medens de andre naturligvis gaar tilgrunde, fordi de ikke tjener Formaalet, fordi de er ufrugtbare Træer paa Oplysningens Mark. Og i dette Kapløb henimod Skolens højeste Formaal vil den ene Skole søge at overgaa den anden, saa at der ikke længer er Tale om „Lavmaal af Kundskab" — heller ikke om Højmaal, men om det eneste rette Maal, som svarer til det virkelige Livs Krav. Efterhaanden, som den ustanselige Tid saaledes skrider frem med ny Frihedsemner i sin Strøm, skal det mer og mer vise sig, at Statens Tilsyn med „Lavmaalet af Kundskab" er lige saa unødvendigt, som om Staten vilde paase, at der blev tændt Lys ved Husarbejdet om Aftenen. Det skal tillige vise sig, at Tilsynet har været skadeligt; ti uden Tilsynet havde man tændt mange flere aandelige Lys. Men hvor blev saa „Lavmaalet" af?

„Lad ogsaa være", vil nu maaske nogle sige, „at Undervisningsfrihed vil fremme Oplysningen! Det er jo ogsaa let at forstaa, at en Sag fremmes kun middelmaadig ved Statens tvingende: Du skal, langt bedre derimod ved mit eget fri: jeg vil. Men der maa da hos Folket forudsættes en god Vilje i denne Retning. Nu kan det vel ikke nægtes, at Friheden har vist sin Virkning t. E. i Danmark, hvor der var kun 2—3 fri Folkehøjskoler, inden Grundloven af 5te Juni 1849 („den frieste i noget Rige, der bærer en Fyrstetrone") blev given, og hvor der nu, næsten 20 Aar efter, er mere end 20 Gange saa mange Folkehøjskoler foruden ikke faa Friskoler, der underholdes nærmest af selve Almuen. Men — man er dog ikke sikret imod, at Viljen kan fattes hos mange, at ikke saa saa derfor vil opvokse i Vankundighed og maaske ende som Misdædere. Derved vil Almensikkerheden jo udsættes for Fare, og Staten skal jo netop værne om Sikkerheden, Friheden. Følgelig kan Staten ikke tillade — —"

Stop nu! — her var et utilladeligt Spring. Naar først Friheden krænkes, da er ingen Tvivl om, at den fuldbragte Kjendsgjerning paakalder Statens Indskridning. Krænkelsen er Grænsen. Indtil da er vi endnu paa Skolens (tildels ogsaa paa Kirkens) Omraade. Ved Nærmelsen til Grænsen, kan Staten vel, i Kraft af sin ydre Tilsynsret, henvende sig til Skolen (eller Kirken) og

pege paa Faren, men hvor Staten med sin altid redebonne „godmodige, skikkelige Velmenen" forinden kommer og blander sig i Sager, som aldeles ikke vedkommer dens Formaal, saa raaber jeg aandelig: til Vaaben! Ti Staten kan i slige Tilfælde virkelig lignes med disse „rare, hjærtelige, deltagende, hjælpsomme Mennesker", som S. Kierkegaard lader møde til Ildebrand med Pibesprøjter o. lgn., fordi de „saa gjerne vilde hjælpe til med at slukke" [1]). Naar Talen er om sand Livsoplysning, staar Staten ivejen; den skal gaa tilside, for at de, som virkelig har med Sagen at gjøre, kan komme til. Men det kan de jo ikke, naar Staten med sin „Pibesprøjte" siger: „vær I kun rolige, Folk, jeg tager Ansvaret paa mig." Nej, lad Ansvaret hvile, hvor det naturlig har hjemme: paa Skolen!

„Hvad vil Følgen da blive?" hører jeg nogen spørge med Rædsel.

Følgen vil i den aandelige Verden blive den selvsamme som i den legemlige. Hvorledes gaar det, naar det legemlige Brød fattes, og Staten — heldigvis! — ikke træder til? Hvorledes gaar det, naar der har været Misvækst i Norlandene eller Finland? naar en Stad er brændt eller en anden ødelagt ved Jordskjælv? Hvorledes gaar det, naar en hel Landsdel som Sønderjylland er reven bort fra Moderlandet og maa lide Tryk og Tvang i Fremmedes Vold? eller naar en Fisker er druknet, og Børn har mistet sin Forsørger? Hvorledes gaar det i stort som i smaat, naar der viser sig legemlig Nød og Trang paa legemligt Brød? — Men skulde det aandelige Brød da ikke blive rakt de Børn, hvis Forældre ikke selv have Raad til at kjøbe det for Penge? Eller: hvis Forældrene ej engang kan undvære Børnenes Medhjælp ved Arbejdet, skulde der da ikke være Menneskevenner, som godtgjorde dem dette Tab? Godgjørenheden er saa virksom paa det legemlige Omraade, — skulde den da være det mindre paa det aandelige? Men først maa Staten gaa tilside, for at Folket kan føle Ansvaret selv. Saa snart denne Følelse er bleven klar, vil det tomme Rum, som Staten et Øjeblik har efterladt, hurtig fyldes af Oplysningens Venner, der vil opfylde sit Hverv med anderledes Varme og Inderlighed end den kolde Stat, der naturligvis ikke saaledes kan føle for en fremmed Opgave.

„Men," vil man indvende, „Erfaringen viser andensteds fra, at uden Skoletvang staar Oplysningen lavt."

[1]) Øjeblikket 6 Kbh. 1855. S. 20.

Kunde der ikke være andre Grunde til, at Oplysningen staar lavt mange Steder, hvor ingen tvinges ind i Skolen; blandt disse Grunde er maaske netop Kirkens og Statens Medvirkning. Inden det intetsigende i alle andre Hindringer for Oplysningen godtgjøres, har man nemlig ikke Lov at kaste Skylden paa Friheden. (Friheden?! — Oplysningens uadskillelige Søster!). I Frankrig torde saaledes en væsenlig Grund til det lave Oplysningstrin være at søge i den dræbende Ensformighed[1]) eller i den Maade, hvorpaa Lærerne kaldes af „le préfet" (svarende omtrent til dansk-norsk Amtmand eller svensk Landshøvding). — Men hvorfor er man ej retfærdig og taler ogsaa om de Lande, hvor Oplysningen staar allerhøjest, skjønt ingen, eller næsten ingen Skoletvang findes, t. E. Nordamerika, Holland og Skotland! I det sidste findes ej engang Skolelov; og det er flere hundredtusind Rigsdaler, som de mange frivillige Samfund aarlig tilskyder Skolen. — Derimod hører man altid tale om England, hvor ligeledes alt er saa frit som muligt. Og desuagtet har Englands Oplysning gaaet stærkt fremad siden Forstningen af dette Hundredaar, og, uagtet der ingen Skoletvang har været, er Skolen dog bleven søgt mer og mer, hvilket bedst vil ses af følgende Tal. Forholdet imellem skolesøgende Børn og hele Indbyggertallet var

1803	som	1 : 1712
1833	—	1 : 100
1858	—	1 : 11
1861	—	1 : 8

Vankundigheden inden 1803 kan maaske tildels have været en Følge af, at man ingen Skolestatistik havde (en slig er jo nødvendig af Hensyn til Statens ydre Tilsyn). Ti hvor kan man modarbejde Vankundighed, naar man ej kan faa at se, om den findes, hvor eller hvor stor den er! En nærmere Granskning af Grundene til Englands lave Folkeoplysning skulde uden Tvivl vise, at Statens bristende ydre Tilsyn tilligemed Adelsvælde, Pengevælde, Højkirkelighed o. lgn. har været egentlige Aarsager; derimod ingenlunde Friheden[2]).

[1]) I Frankrig ordnes Skolen fra Undervisningsmininisterens Skrivestue i Paris saaledes, at der i alle franske Skoler af samme Slags gjennemgaas (og læres?) paa samme Dag og i samme Time det samme Stykke i samme Lærebog. (Ifølge C. W. Linders Afh. i Nord. Tidsskr. 1867 S. 759).

[2]) D. Eneroth, af hvis Prisskrift om „Folkskolan" jeg har laant ovenstaaende Oplysninger, slutter sin Fremstilling af Englands Skolevæsen

„Der vil dog altid være nogle" — det er den yderste Indvending, jeg har hørt fremsætte — „nogle faa Forældre, som har slig Rædsel for Oplysning, at de ikke paa nogen Maade vil tillade, at deres Børn nyder nogen Undervisning, og for disses Skyld maatte man dog holde paa Skoletvangen."

Naar Folks Børn ikke længer bliver kyste ind i Skolen, vil Rædsel for Oplysning snart svinde meget stærkt. Men selv om nogle faa stærblinde Forældre blev tilbage, — hvor tror man da med Vold og Magt at faa dem til at elske og attraa, hvad der kun ad rent aandelig Vej kan vækkes Kjærlighed til? Og hvis man tror, at slig Tvangsundervisning kunde blive frugtbringende ligeoverfor Hjemmets Modvirkning, saa har man kun ringe Tanker om Forældres Magt over Børnene? Men at rive disse helt ud af Forældrenes Arme, det vilde dog vistnok selve Staten finde for strængt. Den kunde jo da med lige saa megen Ret indføre Trostvang paany og tvinge t. E. Jøderne til at lade deres Børn døbe. Naar Staten siger, at den ikke kan bære Ansvaret for de Ulykker, der kan følge af Vankundighed, — hvor kan den da paatage sig Ansvaret for en efter dens Mening falsk Tro, der jo — altsammen efter Statens Tro, skjønt Troen ej vedkommer Staten — vil gjøre vedkommende ulykkelige ej alene for Tid men for Evighed. Men hvor skal vi da ende? Der er intet andet for, end at give hver sit og lade Retfærdigheden ske fyldest — den skal nok af sig selv finde Vejen, naar den bare maa faa Lov at raade. Men lige saa lidt som Øjemedet helliger Midlet, lige saa lidt som Retfærd kan fremmes ved Uret, lige saa lidt kan Oplysning i Længden fremmes ved Tvang. Det vilde være Brud paa de guddomlige Loves Samklang, — men sligt er umuligt.

Det gjælder i Almindelighed, at, hvor man vil skjule et Misgreb ved et nyt Misgreb, afføder det første tit hundrede andre. Man kan blive ved ligesom, naar man vil slukke Ild med Halm — tilsidst vil Sandheden dog træde des stærkere frem, og man vil faa Øjnene op for, at man har gjort det modsatte af, hvad man vilde.

---

med følgende Ord: „Helt visst går England äfven i folkskoleväg en stor framtid till mötes, isynnerhet i jemförelse med de folk, der allt göres efter lagar och förordningar, men der icke det inre, verkliga lifvet alltid är starkare för det."

Naar man derfor ser, at noget ikke kan stemme, maa man, ligesom i et Regnestykke, heller straks gaa tilbage for at finde Mistaget. Det kan tit være uhyre vanskeligt at opdage det, — og dog kan man med afgjørende Vished sige, at det maa være der.

IV.

Folket.

„Tusinde hæderlige, anselige, høje Personer ere Tjenere af Publikum. Dommeren, som bær Kongens fornemste Orden, Læreren paa Katedret og Prædikestolen, Feltherren og dens Soldater, alle ere Tjenere af Publikum, alle lønnes af dets Pung og opofre deres Tid til dets Tjeneste, og staa det til Ansvar for denne Tjenestes gode eller slette Vaapassen: ligemeget om en Monark eller et Senat eller et Parlament eller en Rigsdag repræsenterer det, Publikum er og bliver dog alle Tider Herren for alle de fornævnte og andre Slags Tjenere."

(V. Abrahamson i „Kritiske Tanker" 1772 S. 83.)

Stat, Kirke og Skole er til for Folkets Skyld, er dets Midler til sand Frihed, Tro og Oplysning; men Folket selv er igjen til for Guds Skyld, er et af Midlerne til at fremme hans Vilje. Ligesom det enkle Menneske, har et helt Folk sit Kald i Livet, sin Opgave at udrette i Verden; ellers var det ej blevet til. Hvo, som svigter sit Kald — Menneske eller Folk —, bortkastes som unyttigt Middel, og Gud vælger sig andre Redskaber af sin uendelige Mangfoldighed.

Det er derfor saa vigtigt, at Folket lærer at kjende sig selv og sin Opgave, — ja, det er vigtigt for hvert enkelt Medlem af Folket. Det vilde dog i denne Afhandling (om Statens, Kirkens og Skolens gjensidige Forhold) føre os for vidt nøjere at granske vort eget Folks særlige Opgave. Det maa være nok at nævne alle Folks fælles Formaal som: Guds Vilje, saaledes som ovenfor alle Staters, Kirkers og Skolers Formaal er fremstillede i Almindelighed.

Derimod kan det være af Vigtighed nogenlunde at klare os Folkets Grænser; ti, da jo baade Stat, Kirke og Skole er i Folket, og Folket i dem, har vi derved tillige klaret os disses Grænser.

Det er et meget almindeligt Mistag, at man sammenblander Folk og Stat, enten saaledes, at man lader Grænserne for en enkelt Stats tillige være et helt Folks Grænser, eller saaledes, at man kalder alt det for Folk, der ikke er Stat, som om Staten var noget udenfor eller ovenfor Folket.

Det er nærmest den førstnævnte Maade at slutte galt paa, som her skal modgaas. Den sidstnævnte vil da falde af sig selv.

Den dybere liggende Aarsag til hint Mistag maa vistnok søges, dels i Statslivets Overvægt i vore Dage, hvorved man let fristes til at lade Staten være afgjørende Myndighed i alt, og dels i, at det endnu er saa kort siden, vi kom ud af Enevældets Svøb, hvorfor man med Rette har sagt om os og vor Samtid, at vi er kun frigivne, ikke fribaarne. Først en kommende Slægt kan faa en virkelig fri Tankegang; men vi allerede bør dog søge at nærme os den, saa vidt muligt.

At Grænserne for Folk og Stat ikke falder sammen, er klart for enhver, som vil se. Et Folk kan være delt i flere Stater, t. E. det tyske; en Stat kan omfatte flere Folk (eller Folkedele), t. E. Østrige. Men hvor finder vi da Midlet til at drage Folkets Grænser?

Er det Troen? Nej, samme Kirke kan strække sine Grene over flere Folk, t. E. den jødiske; samme Folk kan være delt i flere Kirker, t. E. det amerikanske.

Er det Oplysningen? Nej, Skolen er noget saa almenmenneskeligt, at det her ej engang vil være nødvendigt at opstille Efterdømmer.

Men hvorledes skal vi da komme til klart Indsyn i, hvad der egentlig hører til en Folkeenhed? — ti, endnu ved vi kun, at hverken Enhed i Stat, Kirke eller Skole er det afgjørende.

Kunde vi kun opspore Guds Vilje? kunde vi bare finde nogle naturlige, guddomlige, Grænser?

Skulde vi dog ikke kunne sige, at et Folk er Samfundet af de Mennesker, som har faaet det samme særlige Kald af Gud? Men hvorpaa skal det kjendes, at Gud har ordnet det saaledes, at nogle Mennesker lever et nærmere Samliv end andre? Er der ikke et fælles Baand, som holder dem sammen, som gjør, at de har lettere ved at samvirke indbyrdes end med alle andre? Er der ikke et Tankebaand, som omslynger alle et Folks Medlemmer? Men skulde man da ej kunne paavise det fælles Tankeliv i en ydre Ytring?

Tanken ytrer sig jo i Sproget. Det er jo igjennem Sproget, at alle et Folks Medlemmer bliver istand til at udveksle Tanker og Meninger med langt større Lethed indbyrdes end med dem, der taler et fremmed Sprog. Sproget er jo Tankevejen baade i Stat, i Kirke, i Skole, kort sagt: i alt menneskeligt Samkvem. Men staar da de Mennesker, som kan udveksle Tanker alene ved Modersmaalets Hjælp, ikke hverandre nærmest? Og kan de ikke kaldes en naturlig, en sand Folkeenhed?

Er dette rigtigt, da er ogsaa Sprogets Grænser Folkets Grænser. Og Kjendetegnet paa, at to er Landsmænd vil være, at de kan udveksle Tanker uden at bruge noget fremmed Sprog dertil; Folkegrænserne vilde blive for snævre, hvis vi kun regnede de Mennesker for Landsmænd, imellem hvem aldeles ingen indbyrdes Sprogulighed var at finde. Den gjensidige Forstaalighed maa afgjøre Grænsen.

Sproget viser sig da som et mægtigt Redskab i Guds styrende Haand, som det Redskab, hvormed han ordner Menneskerne i Folk[1]). Hvorledes man end udtyder Sagnet om Babels Taarn, Sprogenes Adskillelse, og Pinseunderet, Sprogenes Gjensamling, saa er de dog i alt Fald dejlige Billeder paa, hvad vi læser i selve Historien og ser lige for vore Øine: oprindelig Sprogenhed sprede sig i Mangfoldighed, men, opløst i denne, atter samle sig til ny og bedre Enhed. Sproget kommer saaledes til at være Tankevej fra Menneskeslægtens første til dens sidste Tider.

Sproget er Tankens Klædebon, og vi tør derfor sikkert ved Folket mene alle de Mennesker, som deltager i et fælles Tankeliv ved det samme Sprog som Middel. Og jeg

---

[1]) Efterat dette er skrevet, læser jeg i et Digt af Folkeskjalden Mads Hansen (affunget ved Sønderjydernes Landstigning i Aarhus d. 4/7 1868) en Ytring om „de Grænser, som er sat af Gud"; det er jo igrunden ogsaa samme Tanke, som ovenfor er udviklet, naar det derefter hedder om disse sandeste Folkegrænser:

„Er Sprogets Klang og Aandens Mærke
Ej Grænsepæle vel saa stærke
Som dem af Stene og af Træ!"

Det er til enhver Tid de „naturlige Grænser" i en bedre, højere Mening end den gængse.

har vel ikke nødig at tilføje, at jeg her ved „Tankeliv" mener ikke et „tænkt Liv", men et sandt Tankeliv, som ytrer sig eller vil og maa ytre sig baade i Ord og i Handling.

For at et Samfund af Mennesker skal kunne samvirke til et fælles Formaal, er det nødvendigt, at de maa kunne gjøre sig forstaalige for hverandre. Men heri ligger omvendt, at alle de Mennesker, som Gud har samlet ved et Sprog (der i sine Bryddinger ikke foreter saa store indbyrdes Uligheder, at den gjensidige Forstaalighed hindres derved), at alle disse Mennesker — siger jeg — bør slutte sig nærmere sammen med hverandre og samvirke til alle store og gode Formaal, hvis endelige højeste Hovedformaal er Guds Vilje. Og til disse store og gode Formaal hører da, fremfor de fleste, de tre, hvorom Talen har været her, nemlig Statens, Kirkens og Skolens.

Indenfor Omraadet af samme Folk (ikke i den gængse Mening af Samunderfaatter, men i den ovenfor udviklede Mening af Sprog- og Tankefrænder) bør der i Samvirksomheden for Kirkens Formaal, Tro, ikke spørges om de nuværende Grænser af de Stater, hvori Folket maatte være søndret; ligesaalidt i Samvirksomheden for Skolens Formaal, Oplysning. Ej heller skal man, naar Løsenet gjælder Statens Formaal, Frihed, spørge om Meningsfællernes særlige Stats- eller Kirke-Højhed o. s. v. Uden Hensyn til Staterne i Staten, Kirkerne i Kirken og Skolerne i Skolen skal enhver kun trøstig slutte sig sammen med dem, der paa lovlig Maade og med ærligt Sind kjæmper til samme høje Formaal, som en selv. Det er Vilkaaret, for at Guds Vilje kan ske, idet Staterne i Staten samles til en virkelig Folkestat, Kirkerne i Kirken til en virkelig Folkekirke og Skolerne i Skolen til en virkelig Folkeskole. Først da er Folket blevet en samlet Enhed, først da er det blevet „sig selv" „med Bestemmelsens Mærke paa sin Pande", blevet som det „sprang i Guds Tanke frem"[1]). Før kan Folket ikke komme til at udføre sit Kald i Verdensudviklingen, det Kald, for hvis Skyld det er blevet til, det Kald, for hvis Skyld Gud har givet alle dets Medlemmer et Middel i Sproget til gjensidig Forstaaelse, til fælles Kamp og til fælles Sejr eller Død.

[1]) H. Ibsen: Per Gynt, S. 242 og S. 257.

Der er vel endnu langt til det her opstillede Formaal, Folkets Forbilled. Men det første Skridt til at naa det er at fæste Blikket klart og sikkert paa det; og det er igrunden alt, hvad jeg i denne lille Afhandling kan faa Lejlighed til ret indstændig at bede mine Læsere om. Det andet Skridt skal være at granske den nuværende Tilstand; med andre Ord: at maale Afstanden fra det Sted, hvor vi er, til det, hvorhen vi skal; eller endnu bedre: at finde Retningen, hvori vi skal arbejde; ti Afstanden torde være umaalelig. Det tredje skal være at finde de formaalstjenligste Midler til at gaa frem i denne Retning. Men endnu staar mange Skridt tilbage: vi er endnu kun komne til Tanke og Ord, det vigtigste er dog Handlingen. Under Udførelsen taber man saa let Formaalet af Syne: det er det første, som man maa huske paa. Dernæst gjælder det at krydse imellem Tidens vekslende Vinde og Strømme, at nytte enhver Lejlighed til at komme Formaalet nærmere paa rent lovlig Maade, kort sagt: uophørlig at øge Midlerne og minske Hindringerne, indtil Maalet naas.

Der er vist dem, som kunde have Lyst at tilføje: „man skal vogte sig for at gaa for hurtig frem." Men denne Tilføjelse er aldeles unødvendig, naar man kun altid har det strængt lovlige for Øje, og dette er alt flere Gange bleven indskærpet ovenfor. Det er mærkeligt, at kun saa faa endnu har faaet Øjnene op for, at den eneste tilbageholdende Magt (Reaktjon), som kan kræve at agtes, er Ejendomsretten. Selv den ravgaleste lovlig vedtagne Lov grunder paa en eller anden Maade et lovligt Ejendomsforhold, og dette skal og bør hævdes, indtil det igjen er hævet ad rent lovlig Vej. Alt det gale, vrange og skjæve i vore nuværende Samfundsforhold er næsten uden Undtagelse knyttet til Ejendomsret i videste Mening. Enhver Ændring til det bedre maa derfor ske ad lovlig Vej, og tillige imod fuldt Vederlag til alle, som lider Tab ved Ændringen. Kan man tænke sig nogen sejere „Reaktjon" at kjæmpe imod end Ejendomsretten, som dog er en virkelig Ret, hvilken man ikke ustraffet kan krænke? At nærme sig et Formaal ved at krænke Ejendomsretten er det samme som at gjøre et Skridt frem i dette Øjeblik for i det næste at blive dreven to tilbage. Vilde kun vore mange Tilbageskridts- og Stillestandsmænd lære at indse, at Ejendomsretten er den eneste naturlige tilbageholdende Magt, da torde

man haabe, at de vilde opgive den unaturlige Modstand, som kun grunder sig paa, at „man ikke maa gaa for hurtig frem", — en Modstand, hvorved de tit fristet svage og utaalmodige Sjæle til at krænke Ejendomsretten. Og hele Folket vilde da skride baade jævnere, sikrere og hurtigere fremad imod det Maal, som Gud har kaldet det til at nærme sig uden Ophør.

Men det sikreste Middel til, at Folket skal kunne vorde Folk i Ordets højeste og fyldigste Mening, — det er dog, at hver Mand i Folket bliver i Sandhed frihedssindet, troende og oplyst. Da „enhver er sig selv nærmest", bør enhver, Mand eller Kvinde, arbejde først paa sin egen Udvikling i disse Retninger (de kan aldrig naas saaledes, at der intet er tilbage at gjøre). I og med det samme vil han faa Kjærlighed til Frihed, Tro og Oplysning og Lyst til at udbrede videre, hvad han selv har faaet saa kjært. Da vil efterhaanden ogsaa flere og flere Arbejdere mælde sig for at bygge med paa Stat, Kirke og Skole. De er alle tre til for hele Folkets Skyld, og hele Folket maa være med at bygge dem, hvis Bygningerne nogensinde skal naa at faa Rum med Frihedens friske Luft, Troens Varme og Oplysningens klare Dag til alle — og ikke til et Flertal alene.

Idet Folket selv bygger sin egen Stat, Skole og Kirke, bygger Folket sig selv, — og det vorder, hvad en nordisk Skjald[1]) sang for syvti Aar siden, „ett förbund, som endast drömdes än:

Ej spelt af politiken mellan trälar,
som sammanfläta sina bojor blott;
men fäst af vettet mellan fria själar,
som samfällt verka för allt sannt och godt."

---

[1]) F. M. Franzén i „Svea till Dana".